

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

**Debata kolem knihy Street Corner Society
v Journal of Contemporary Ethnography a její
implikace pro metodologii a epistemologii
výzkumu**

Pavel Vejskal

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie

Studijní program Sociologie

Studijní obor Sociologie

Diplomová práce

**Debata kolem knihy Street Corner Society
v Journal of Contemporary Ethnography a její
implikace pro metodologii a epistemologii
výzkumu**

Pavel Vejskal

Vedoucí práce:

PhDr. Jaroslava Hasmanová Marhánková, Ph.D.

Katedra sociologie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2012 .....

Poděkování

Děkuji PhDr. Jaroslavě Hasmanové Marhánkové, Ph.D za odborné vedení, rady a pomoc při psaní této práce

Obsah

1	ÚVOD	1
2	PŘEDSTAVENÍ KONTEXTU A VÝVOJE SCS	5
	2.1 Dobový kontext komunit imigrantů	6
3	TEORETICKÝ KONTEXT	9
	3.1 Pozitivismus	9
	3.2 Post-pozitivismus a relativismus	10
	3.3 Částečné pravdy a interview society.....	12
	3.4 Sociální výzkum v kontextu postmodernismu	14
	3.4.1 Kritika postmodernismu	19
	3.5 Hlavní směry feministické kritiky.....	22
	3.5.1 Feministický empirismus	22
	3.5.2 Teorie pozičního přístupu (stand point feminism).....	22
	3.5.3 Feministický postmodernismus	24
	3.6 Kritika západní vědy v pojetí Sandry Harding	25
	3.7 Feministická epistemologie jako nástroj kritiky androgenní povahy vědy	28
4	METODOLOGIE	32
	4.1 Vymezení pojmu diskurs	32
	4.2 Diskursivní analýza.....	34
	4.3 Kritická diskursivní analýza	35

5 EMPIRICKÁ ANALÝZA DEBATY KOLEM STREET CORNER SOCIETY	39
5.1 Deskripce pojmů	39
5.1.1 Vědecká sebekvalifikace	39
5.1.2 Mezikulturní perspektiva	42
5.1.3 Subjektivní versus objektivní pozice	44
5.1.4 Pozice a identita výzkumníka v terénu	46
5.1.5 Etický rozměr výzkumu ve vztahu k informátorům	48
5.2 Explanace a diskursivní pravidla.....	52
5.2.1 Ideologická a diskursivní východiska	52
5.2.2 Strategie psaní	55
6 ZÁVĚR	63
7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	66
8 RESUMÉ	71

1 ÚVOD

Uběhlo již mnoho let od doby, kdy byl vydán sociologický bestseller *Street Corner Society*¹, přesto je toto dílo z mnoha důvodů relevantní v dnešní době nejenom svými zjištěními, ale přesah vlivu je také metodologický a epistemologický. W.F. Whyte byl sociolog známý především pro svou etnologickou studii urbánní sociologie *Street Corner Society* z roku 1943. Průkopník zúčastněného pozorování, který strávil 4 roky v italské komunitě v Bostonu, kde zkoumal strukturu místních pouličních gangů. V té době byl ve stipendijním programu pro nadějně doktorandy Harvardské univerzity (Whyte 1993a).

W.A. Mariene Boelen se vrátila do Corneville hned několikrát 30-45 let poté co byl ukončen původní Whytův výzkum. Provedla rozhovory s několika aktéry, kteří Whyta znali a s jinými, kteří nikoliv. O svém výzkumu napsala článek, ve kterém mimo jiné zpochybňuje validitu dat a validitu jejich interpretace. Vznáší také námitky ohledně etické stránky výzkumu, konkrétně v oblastech vztahů k obyvatelům Corneville a vztahu k Docovi, Whytovu hlavnímu informátorovi a průvodci (Boelen 1992)

William F. Whyte bezpochyby učinil obrovský přínos nejenom celému žánru etnografie, ale celé sociologii obecně. Vyvrátil mýtus, že kvalitativní výzkum vlastně žádná věda není, a že sociologové neumí psát. Poprvé ukázal, že násilí je ve skutečnosti vysoce strukturované (Richardson 1992: 103). V roce 1992 pak publikovala svoji práci Boelen a v ní se vymezila jako žena, Italka a odstartovala vědecký spor, nebo debatu, která v sobě skrývá potenciál posunout epistemologii etnografického výzkumu kupředu. Já chci prostřednictvím diskursivní analýzy tohoto jedinečného materiálu poukázat na to, s jakými dilematy se musí výzkumník v terénu potýkat a jak je řeší. Pokládám si otázku, jak je možné, že oba aktéři došli k odlišným zjištěním a analyzují konstrukci jejich verze pravdy. Tato práce je zajímavá shrnutím epistemologických

---

¹ Dále jako SCS

procesů a dilemat výzkumníka v terénu, což je velmi citlivá oblast, které se v soudobé epistemologii nelze vyhnout.

Na spor Whyte vs. Boelen pak navazuje celkem 7 behaviorálních vědců, kteří zaujímají dekonstruktivistické pozice, které zachází tak daleko, že se ptají, jestli je vůbec nějaké skutečně objektivní vědecké myšlení možné (Whyte 1993a: 286). Whyte následně vydává ještě několik textů, kde tento dekonstruktivismus konfrontuje. V dubnu 1992 je tomuto problému věnováno celé vydání časopisu *Journal of Contemporary Ethnography*. Analýza se zaměřuje na text Boelen a Whytovy appendixy z knihy SCS.

Jádrem sporu bylo na obecné úrovni především to, jak vypadá pravda. Oba vědci obhajovali svoji pozici, že právě jejich verze příběhu je pravdivá. Navazující vědci celý spor problematizovali tím, že se nepřiklonili ani na jednu stranu a místo toho ještě navíc zpochybnili, že vůbec nějaká objektivní vědecká pravda existuje, čímž redukovali etnografii pomalu na „pouhý“ literární žánr. Postmodernistický dekonstruktivismus, kterým se zabývám ve třetí kapitole, je směr, který je kritický k modernistické epistemologii a zpochybňuje objektivitu vědeckého poznání a validitu zjištění, která jsou produktem konvenčních pozitivistických metod. Přínos celé debaty tkví jednak v konceptualizaci toho, co je etické a co ne, dále jaká by měla být pozice výzkumníka vůči informátorům a naopak a poslední jaká jsou kritéria kvalitního vědeckého výstupu a interpretace. V rovině konkrétních zjištění bylo ústředním tématem problém, co je základním prvkem sociální struktury v Corneville. Podle Whyta je to mocenská hierarchie gangů. Podle Boelen tradiční italská rodina.

Spor, který se rozhořel kolem knihy SCS není jediný svého druhu. K podobné epistemologické rozepři na téma: „Kdo má pravdu“ došlo i na poli antropologie, konkrétně se jedná o výzkum Margaret Mead, který byl pro svoji údajnou zkreslenost a dezinterpretace diskutován Derekem Freemanem. Ten stejně jako Boelen v případě SCS, použil rétoriku,

kteřou se vymezil vůči Mead a vytvořil tak epistemologickou dichotomii. Tímto sporem pak žila antropologická obec ještě deset let. Spor byl přenesen i do médií. Články diskutující tato epistemologická dilemata se objevila hned v několika prestižních antropologických žurnálech. Byly napsány dvě knihy. Marshall (1993) věnoval pozornost stylům, jakými byly obě verze napsány. Všimá si odlišných stylů psaní obou textů a jejich stavby. Analyzuje prvky etnografické autority a rétorické prostředky, které oba používají a popisuje strategii, kterou Freeman použil, aby svoji autoritu posílil a na druhé straně naopak oslabil autoritu Mead (Marshall 1993: 1-2).

Cílem této práce je na konkrétním příkladu vymezit a analyzovat epistemologická úskalí soudobého vědeckého poznání. První velká tematická oblast, kterou se v této práci zabývám, je vztah mezi popisem a realitou. Jak jsou perspektivy popsány a jejich významy přeneseny do jazyka a vydávány za (ne)objektivní. Dále popíši vztah výzkumníka a informátora. Jaké jsou možné pozice klíčových informátorů ve výzkumu, jak může být informátor aktivní při asistenci vědci, který sbírá data v terénu a jak moc může participovat na výsledné zprávě. Třetí důležitou oblastí je pozice, ze které výzkumník mluví, jak podpírá svou autoritu vědce a jakými prostředky legitimizuje svá tvrzení jako „pravdivá“. V empirické části se věnuji diskursivní analýze textů Whyta a Boelen. Na základě konkrétních slovních obrátů, odkazů, kterými navazuji na vytyčený teoretický rámec, rozebírám jejich východiska, akademický kontext, na kterém staví svoji autoritu. Rekonstruuji, jak vypadá jejich verze „pravdy, která je, jak ukazují, postavena na jejich akademickém zázemí, které jim poskytlo jejich unikátní „epistemologickou výbavu“.²

Práce se skládá z teoretické a analytické části. V teoretické části nejprve popisují kontext SCS a ve druhé části povahu existujících epistemologických přístupů, které jsou určující pro minulé i současné

---

² Pojmem epistemologická výbava mám na mysli především to, jak výzkumníky ovlivnilo akademické vzdělání, kterým prošli. Akademický diskurs nastavuje výzkumníkovi filtry, přes které poznává a popisuje realitu. Jak konkrétně diskurs prostřednictvím osoby výzkumníka umožňuje specifický způsob popisu reality je popsáno v empirické části

vědecké poznávání. Věnuji se jejich přednostem i slabým stránkám, které jsou některými význačnými autory kritizovány. V empirické části takto popsanou epistemologickou teorii používám jako základ pro kritickou diskursivní analýzu epistemologických východisek W. F. Whyta a W. M. Boelen a jejich sporu o pravdivý popis obyvatel amerického Corneville. Základem této analýzy je čtvrtá edice knihy „Street Corner Society“ od Whyta (1993b) a text „Street Corner Society: Corneville Revisited“ od Boelen (1992). První částí je deskripce pojmů a druhou část tvoří explanace diskursivních pravidel.

2 PŘEDSTAVENÍ KONTEXTU A VÝVOJE SCS

Vyšly celkem čtyři edice SCS, ve kterých postupně přibývaly apendixy. Ty jsou velmi důležité, protože mapují vývoj Whytova myšlení od původní verze SCS až po rok 92, kdy vyšla 4. edice, ve které již Whyte reflektuje nejnovější kritiku a vymezuje proti ní svou pozici. První edice zahrnovala úpravy pracovní verze, které byly konzultovány s pány Warnerem a Hughesem. Ve druhé edici z roku 1955 přibyl appendix A, ve kterém Whyte rozepsal metody a osobní zkušenosti ze života v Corneville. Ve třetí edici z roku 1981 byla rozšířena sekce Corneville revisited a byly popsány životní osudy některých hlavních postav až do roku 1980. Krátce byly popsány změny v lokalitě a především byla odhalena pravá identita některých postav a lokalita byla identifikována jako Boston's North End. V appendixu B popisuje Orlandella společnou práci s Whytem ze svého pohledu a jak mu participace na výzkumu pomohla v jeho osobním životě. Ve čtvrté a poslední edici z roku 1992 doplnil appendix A o sekci „Revisiting SCS after 50 years“. Důvodem proč tato doplněná edice vznikla, byl náhlý nárůst zájmu o SCS, kdy v roce 1991 vznikla kniha Reframing Organizational Structure, kde hlavní část byla věnována appendixu, kde Whyte popsal metody a své zkušenosti jakožto exemplárnímu příkladu toho, jak by se měl výzkum sociální struktury provádět. Následovaly 4 eseje behaviorálních vědců, na které Whyte odpověděl. V dubnu 1992 pak bylo celé číslo časopisu Journal of Contemporary Ethnography věnováno SCS. Hlavním článkem tohoto čísla byla esej od Boelen, která provedla replikaci výzkumu, na základě které Whyta tvrdě kritizovala za zkreslená zjištění a porušení profesionální etiky. Na to Whyte zareagoval dalším esejem a celá diskuze je zakončena třemi eseji od behavioralistů (Whyte 1993b: xii-xiii).

2.1 Dobový kontext komunit imigrantů

Každá imigrantská vlna se vyznačuje jistými specifickými charakteristikami, které ji odlišují jak od majoritní společnosti, tak od jiných přistěhovaleckých komunit. Jedna věc však všechny tyto komunity spojuje, a tou je důvod, který přistěhovalce do USA přivedl. Ať už v minulosti nebo v současnosti, zpravidla je hlavní motivací touha po lepších pracovních příležitostech a lepším životě celkově. Středomoří bylo totiž z ekonomického hlediska v době SCS ještě periferie či semi-periferie. V dnešní době už bychom Itálii označili spíše za jádrový stát. Z hlediska struktury vzdělání a kvalifikace na tom nebyly přistěhovalci v této době příliš dobře, jednalo o převážně o lidi s nízkým stupněm vzdělání a slabou nebo žádnou odbornou kvalifikací. Po usazení jsou imigranti v kontaktu s domovskou zemí a pomáhají dalším lidem v příchodu do USA. Vytvářejí se tak sociální podpůrné sítě, což vede k tomu, že vznikají specifické lokality, které jsou hustě obydlené imigranty. Prakticky jediný způsob, jak se v této době začlenit do většinové společnosti bylo bydlet v rámci komunit etnika z daného státu. V neprospěch imigrantů hovořily askriptivní sociokulturní charakteristiky domovského národa a nízký lidský kapitál. Tato etnika měla dříve silnou tendenci uchovat si zvyky, jazyk a kulturu z domovské země (Morawska 2009: 11-13, 17-19).

Předsudky a diskriminace většinové americké společnosti a jejích institucí proti imigrantům vždy byly a jsou nedílnou součástí každodenních zkušeností, které imigranti zažívají. Na rozdíl od současnosti v době výzkumu SCS byli imigranti z jižní a východní Evropy považováni za „jiné“ a „rasově méně kvalitní“. Dnes už jsou považovány tyto skupiny za „přirozeně bílé“. Na začátku 20. století měl koncept rasy širší význam. V akademické sféře byly široce rozšířeny rasové teorie a veřejnému mínění rodilých Američanů dominoval názor, že skupiny, které jsou dnes považovány za „bílé“ se rasově od bílých liší charakteristikami fyzického vzhledu a bylo všeobecně přijímaným faktem, že mentální dovednosti jsou geneticky dané a v tomto ohledu byla za nejlepší považovaná „skandinávská rasa“. Imigranti z jižní a východní Evropy i jejich děti, které

se již narodily v Americe, byly považovány za rasově (nejen z hlediska národnosti nebo etnicity) podřadné vůči anglosaským a jiným severozápadním evropským skupinám. Věřilo se, že Slované jsou imunní na některé druhy špíny, a že přežijí i to, co by běžného bílého člověka zabilo. Italové se svým tmavším odstínem pleti byli považováni více za černochoy než bělochy. Tyto rasistické výroky byly veřejně šířeny respektovanými veřejnými autoritami v rámci takových institucí, jako je kongres, Harvardská univerzita, nebo institucemi pro průzkum veřejného mínění. Právě tyto předsudky byly významnou bariérou, která bránila bližšímu propojení imigrantů z východní a jižní Evropy s rodilými Američany (Morawska 2009: 21-22).

Tito „tmaví běloši“, jak je označovala americká média, se začali „stávat bílými“ až ve chvíli, kdy se začali kulturně amerikanizovat skrze ztrátu akcentu, anglikanizaci jmen a všeobecným přijetím mainstreamového amerického životního stylu. Prvním imigrantům chyběly schopnosti pro vzestupnou mobilitu v urbánně-industriální společnosti. Pocházeli z chudých poměrů, které je nepřipravily na úspěch v takovém typu společnosti. Navíc pocházeli z post-feudálních států a měli vštípeno, že je „přirozené“, že mají poněkud omezené možnosti a některá práva. Mnoho lidí z východní a jižní Evropy přišlo do Ameriky s tím, že se jednou do svých rodných vesnic vrátí, což byl další faktor, který brzdil jejich asimilaci do americké společnosti. Veřejný politický diskurs byl otevřeně nacionalistický a otevřeně proticizinecký, což integraci imigrantů také příliš nepomáhalo (Morawska 2009: 22-23, 25-26).

Pro většinovou společnost byli imigranti kulturně podřadní, nezajímaví a potenciálně nebezpeční a neexistovaly zákony ani občanská sdružení, která by chránila práva imigrantů, jakožto lidí, kteří se narodili mimo USA. Důsledkem bylo, že zůstávali ve svých uzavřených komunitách. Z hlediska genderových rolí si tyto národy (Italové jsou typickým příkladem) s sebou do USA přivezli habituální reprezentace, které byly přehrávány v každodenních interakcích ženy=soukromá sféra, muži=veřejný prostor. Nicméně v USA byli konfrontováni s reprezentacemi žen, které jsou aktivní ve veřejném prostoru a mají

rovný přístup ke vzdělání, objevují se v médiích a mají stejný status před zákonem (Morawska 2009: 28-30).

Začleňování do majoritní společnosti je progresivní trend, který probíhá různě intenzivně, jak jdou generace. Příkladem jsou potomci, kteří se narodí již v USA, z nichž někteří udržují kontakty se zemí svých rodičů a jiní již ne, čímž se sociokulturní vazba s domovskou zemí oslabuje (Morawska 2009: 225).

3 TEORETICKÝ KONTEXT

3.1 Pozitivismus

Pozitivismus je založený na myšlence, že empirismus musí vést k pozitivní znalosti. Pozitivisté věří, že pravé poznání je založeno na přímé zkušenosti, která se stává ze sociálních faktů a je co nejvíce očištěna od subjektivity, což je zajištěno etnografem. Vychází tedy z následujících premis a) realita se dá objektivně interpretovat b) výzkumník jakožto subjekt musí zůstat oddělen od jakýchkoliv reprezentací zkoumaných objektů c) generalizace týkající se objektů výzkumu jsou nezávislé na situačních nebo jiných dočasných omezeních, taková zjištění jsou univerzálně zobecnitelná d) pro každý sociální jev existuje příčina a každá příčina způsobí nějaký jev e) analýza je objektivní a neovlivněná hodnotami (Madison 2005: 12)

Guba a Lincoln (1994) definují pozitivismus jako přístup, který ověřuje fakta, která se dají převést do matematických vzorců a modelů. Pozitivismu se často říká „naivní realismus“. Je to z toho důvodů, že pozitivisté věří, že pravda leží v terénu a dá se vyčerpávajícím způsobem objevit, popsat a vysvětlit, tím je možné jevy předpovídat a do značné míry je tak ovládat. S tím jak se množství vědeckého poznání kumuluje v čase, schopnost předpovídat a ovládat roste. Předpokládá se existence nezávislé vnější objektivní reality. Generalizace jsou nezávislé na čase a kontextu, což je odpůrci považováno za velmi redukcionistické a deterministické (Guba, Lincoln 1994: 106).

Limitace „tvrdých“ dat, se kterými pracuje pozitivismus, spočívá v tom, že lidské chování není na rozdíl od pevných fyzických objektů příliš smysluplné bez znalosti kontextu, významů a motivací, které se s ním pojí. Pro porozumění je vhodné doplnit modely kvalitativními daty, která mohou pomoci pochopit právě tyto kontexty, významy a motivace jednání. K tomu, aby takové porozumění bylo vůbec možné, je třeba zaujmout emic perspektivu tzn. stát se insiderem ve zkoumané populaci a pochopit

tak „druhé“, jejich životy a perspektivy (Guba, Lincoln 1994: 106). Poukázáním na tyto slabiny a zohledněním kvalitativních dat se dostaneme k post-positivismu, což je pozice, ze které Boelen Whyta kritizuje. Boelen (1992) stále předpokládá ve výzkumu možnost objektivního poznání, ale poukazuje na důležitost insider perspektivy a znalost lokálního kontextu. Více v empirické části.

3.2 Post-positivismus a relativismus

Madison (2005) hovoří o „post-positivistickém obratu“, někdy nazývaném postmodernistický obrat a kritizuje principy pozitivismu. Pozitivistické hledání objektivity, předpovědi, příčiny/efektu, a generalizací je nahrazeno rozlišováním a uvažováním v kontextu subjektivních lidských zkušeností, možností a „pravdivých“ prohlášení, interpretací zatíženými hodnotami, unikátnosti kontextů a jazykových dialektů jakožto nosného analytického rámce (Madison 2005: 12)

Pozitivismus chce hypotézu potvrdit a podaří-li se, tak je hypotéza pravdivá. U post-positivismu je hypotéza platná do té doby, než se jí podaří falzifikovat. Zůstává však vědec, který se snaží být hodnotě neutrální i důraz na objektivitu, byť s tou limitací, že je třeba zasadit „objektivní“ poznatky do jistého rámce, který vyčerpávající poznání objektivní reality neumožňuje. Přesto však i tento přístup počítá s tím, že objektivní realita existuje (Guba, Lincoln 1994: 112)

Perspektivismus je převládající epistemologický modus dnešního intelektuálního života. Je to názor, že veškeré poznání je nutně perspektivní povahy, tzn. že kognitivní výroky a jejich hodnocení vždy patří do určitého rámce, který poskytuje konceptuální prostředky, jimiž se popisuje a vysvětluje svět. Podle perspektivismu poznávající nikdy nenazírají realitu přímo, jaká je o sobě, a přistupují k ní ze svého vlastního hlediska, s vlastními předpoklady a předsudky (Fay 2008: 93).

Zajdeme-li ještě o úroveň dál. Dostaneme se k relativismu. Fay (2008) ho definuje takto: „Možnost alternativních a soupeřících konceptuálních schémat dláždí cestu k přeměně perspektivismu z poměrně neškodné filosofické pozice v něco velmi provokativního a důsažného. Perspektivismus spojený s trváním na zásadní konceptuální odlišnosti v sobě obsahuje zárodek relativismu. Relativismus, jak budu tohoto slova užívat, je doktrína, podle které je zkušenost (to v případě epistemologického relativismu) nebo realita (v případě ontologického relativismu) funkcí daného konceptuálního schématu. V případě epistemologického relativismu lze tak o obsahu, významu, pravdivosti, správnosti a rozumnosti kognitivních, etických či estetických přesvědčení, tvrzení, prožitků a činnosti rozhodnout pouze zevnitř určitého konceptuálního schématu. Podle epistemologického relativismu jsou veškeré soudy napříč rámci nepřijatelné. V případě ontologického relativismu se má za to, že i o realitě jako takové rozhoduje dané konceptuální schéma lidí v ní žijících (Fay 2008: 99).“

Je-li představa zásadně odlišných, navzájem soupeřících vědeckých paradigmat dovedena k svému logickému závěru, sama se hroutí. Konkuruje si paradigmat se musí týkat téhož světa a musí mít dostatečně podobný slovník a zásady zkoumání - jinak si konkurovat nemohou. Dalo by se říci, že neshoda mezi paradigmaty předpokládá základní shodu v jejich pozadí. K témuž závěru lze dospět i obecnější cestou, která se neomezuje na svět vědy a soupeřící vědecká vysvětlení. Argumentace překladem dokazuje, že jiné nemůžeme interpretovat jako působící v určitém konceptuálním schématu a zároveň jako hluboce odlišné od nás. Právě to ale relativismus tvrdí: jiní prý mohou žít a pracovat v zásadně odlišných konceptuálních schématech, která jsou nesouměřitelná (Fay 2008: 106).

3.3 Částečné pravdy a interview society

Jak upozorňuje Clifford (1986) ve svém eseji „Partial Truth“ žijeme v kultuře, která své poznání ukládá a reprodukuje psanou formou jsme tedy „writing culture“. Psaní bylo v sociálně-vědním výzkumu redukováno na pouhou metodu- sepisování poznámek a vytváření map. Tato ideologie se však postupně rozpadá. Věda je historický a lingvistický proces. Akademický a literární žánr je neoddělitelný. Písemné popisování kultury má experimentální a etickou rovinu. Písemný projev není jen pouhým textem. Etnografie má mnoho významových rovin, mezi kterými je definována. Vznikají otázky, jak je etnografie propojena s civilizacemi, kulturami, třídami, ras a genderů. Etnografie rekóduje a dekóduje sociální realitu a procesy, které se v ní dějí, její diversitu. Etnografie je interdisciplinární fenomén, který zasahuje do všech oborů, pro které je kultura relevantní předmět zájmu. Etnografické psaní je dynamické a prochází neustálým vývojem (Clifford 1986: 2-3).

Sepsanému poznání však musí předcházet sdílená biografie a ta se stává sdílenou zkušeností především v kontextu něčeho, čemu Silverman a Atkinson (1998) říkají „interview society“³. Poukazují na to, že současní kvalitativně zaměřeni sociologové a antropologové vkládají své naděje do rozhovoru, jakožto primárního zdroje dat, protože nese příslib autentického vhledu do duše člověka a umožňuje vyváženou interakci, která zprostředkuje vzájemné porozumění, což jiné metody tak dokonale neumožňují. Zkušenostní vjem se povýšen na autentický, z toho pak plyne nekritická oslava subjektivity. Biografie, která vzniká je sice osobitým (subjektivním) výtvozem výzkumníka, avšak tato interpretace je výsledkem tvůrčí akce účastníků rozhovoru a je sestavena za pomoci významových kategorií a výrazových prostředků převzatých z terénu (Silverman, Atkinson 1998: 1-3).

Antropologové jako Clifford Geertz, Mary Douglas, Claud Levi-Strauss se aktivně zajímali o literární teorii a praxi. Různými způsoby tak rozmazávali hranici mezi literárním a vědeckým žánrem. Disponují dvojí

identitou, jsou jak vědci, tak spisovatelé. Tyto identity však byly až do určité doby striktně odděleny. Způsoby písemného projevu ovlivňují poznání. Metafory a způsoby vyprávění ovlivňují výzkum už do prvních okamžiků. Etnografie je díky tomu až téměř uměním, které poznává kulturní fenomény určitými způsoby, a tyto způsoby ovlivňují podobu celého výzkumu. Propojení vědy a literatury se zdá být natolik vše prostupující na všech úrovních poznání, že už v podstatě není možné tyto dimenze oddělit. Tyto myšlenky vedou k určité dezintegraci žánru (ve smyslu jeho vymezení), která je součástí etnografického vývoje. Etnografie je mnohdy nazývána fikcí. Toto slovo však jich ztratilo svou konotaci falešnosti nebo něčeho, co je opakem pravdy. Spíše odkazuje na exkluzivitu historického a kulturního okamžiku. Dobré etnografie jsou nazývány „čistou fikcí“, což mění objektivní pravdu na „pouhou“ subjektivní konstrukci (Clifford 1986: 4-5).

Tahle extrémní pozice je Whytem nazývána slepou uličkou (Whyte 1993b: 279-283). V Crapanzově pojetí je pravda poznamenána rétorikou vypravěče, který nikdy neříká celou pravdu. Každý vypravěč je nějakým způsobem selektivní. Nikdo do výzkumné zprávy nenapíše všechno. Etnograf nikdy nemůže popsat kompletní historický a kulturní kontext. Věci, které do takového kontextu spadají a jsou pro předmět zájmu relevantní, nejsou uvedeny. I ta nejlepší etnografie je souborem metafor a alegorií, které jsou vytvářeny v rámci rétoricko-kulturních systémů způsoby, které nemůže autor mít pod kontrolou. Díky tomu vzniká něco, čemu Clifford říká „partial truth“ částečné pravdy. Žádný popis reality, žádné vyprávění není nikdy kompletní a úplné. Tento problém poznání neznemožňuje, jen je potřeba sebereflexe výzkumníka, který si uvědomí svoji pozici a porozumí vnějším i vlastním vnitřním limitům, které mu znemožňují vytvořit a poznat úplnou pravdu. Pak může vzniknout ceněná etnografie, která je částečnou pravdou (Clifford 1986: 6-7).

Zkoumání subjektů a jejich komunit je v současné vědě ošidné. Pohybujeme se ve věku nejistoty. Zpochybnili jsme možnost objektivního

---

³ Společnost, která je prodchnuta vírou, že rozhovor dokáže odhalit pravé, osobní, soukromé „Já“ subjektu (Atkinson, Silverman 1998: 7)

poznání a pravidla výzkumů a výzkumníků, kteří je provádějí, jsou složitě vyjednávána. To vytváří epistemologické výzvy pro výzkum, skrze které se pokoušíme z různých pozic tuto nejistotu rozptýlit. To vytváří nové metodologie, epistemologické přístupy a revize způsobů jak výzkum provádět. Touha po novém vědeckém poznání a technologii otevírá nové možnosti toho, jak lze chápat, co je vědecky možné a eticky akceptovatelné. Dobrým příkladem je například oblast genetického inženýrství nebo honba za lidským genomem. Tyto oblasti mají pak vliv i na oblast kvalitativního výzkumu (Smith 2005).

V knize vznikají díky „částečnosti pravdy“ možné rozpory, nepřesnosti, které vynášejí etické aspekty výzkumu, které by rovněž měly být předmětem reflexe výzkumníka. Diskursivní aspekty kulturních reprezentací nesměřují epistemologickou pozornost ke kulturním textům samotným, ale ke způsobům jejich produkce. Různé způsoby psaní se řídí různými pravidly v rámci daného diskursu. Při čtení textu si tak pokládáme otázky: Kdo mluví? Kdo píše? Kdy a kde? S kým a pro koho? Pod jakými institucionálními a historickými tlaky? V klasické etnografii byl hlas autora manifestní. Dnes už se hranice mezi objektivním poznáním a subjektivní perspektivou autora v textech stírá. Etnograf už není pouze zúčastněným pozorovatelem, který jen popisuje a interpretuje. Najednou se pozorovatel stává středem pozornosti a způsoby či strategie, které používá k popisu a poznání, se dostávají z dříve marginální pozice do centra zájmu současné vědy. Etnografie už není věcí reprezentace světa, ale diskursu. Diskurs výzkumníka se dostává do dialogu s diskursem informátorů (Clifford 1986: 13-14).

3.4 Sociální výzkum v kontextu postmodernismu

Postmodernismus je významnou součástí kritiky konvenčního uvažování o studiu sociálních fenoménů. Postmodernismus je ve své podstatě souborem různých názorů a odlišných úhlů pohledu. Dá se k němu přistupovat jako k metodologické kritice, která zpochybňuje relevantnost ambicí na hledání pravdy a porozumění v klasickém

kvalitativním a kvantitativním výzkumu. Pod záštitou tohoto směru se však ukrývá vlivný intelektuální proud, jehož hlavním zájmem nejsou pouze metodologická úskalí sociálního výzkumu, ale reprezentuje paradigma, které novým způsobem uchopuje základní pilíře sociálního výzkumu, kterými jsou, jak přemýšlíme o jazyce, racionalitě, pravdě, jednotlivcích, společnosti a různých institucích. Tento záběr široce přesahuje pouhé problémy ohledně metody a empirie a je pro ně silně relevantní (Alvesson 2002: 10).

Postmodernismus je slovo, které se těšilo v sociálních vědách značnému zájmu už od začátku 80. let 20. století, zejména ve francouzském a do jisté míry i anglo-saském kontextu. Jednou větou se dá postmodernismus označit za útok na jednotu od filozofů a sociálních vědců. Pro tyto vědce je sociální věda subjektivní záležitost, kterou charakterizuje neurčitost, roztříštěnost a nejistota (ibid: 10).

Tyto kritické myšlenky míří proti základům západního myšlení, především proti dominantním verzím sociální teorie a politiky. Postmodernismus je reakcí na to, čemu se říká modernismus, který je součástí osvícení, které prosazuje myšlenku, že je možné skrze racionalitu a intervence založené na objektivním poznání zbavit se předsudků, pověr, „falešných“ autorit, chudoby a jiných forem utrpení a útlaku. V kontextu těchto myšlenek je možné sociální život racionalizovat a vytvořit tak lepší svět. Pozitivismus je ve svých různých formách vyjádřením tohoto přístupu ve společnosti, na úrovni institucí a politiky je možné ho spatřovat ve snahách o sociální inženýrství. Klíčovými elementy modernismu jsou pojmy jako: kontrola, měření, analýza, kauzalita, logika, pořádek, autorita a pokrok. Modernismus je více než vědecký směr, je to obecné kulturní zaměření, které zasahuje do všech oblastí společnosti a všech zásadních institucí, jako jsou věda, politika, obchod nebo vzdělání ibid (10-12). Harding (1991) definuje modernistické myšlení takto: Podle modernistické epistemologie jsou lidé ve vztahu k poznání zaměnitelní. Galileo řekl „každý se může podívat skrze můj teleskop. Přijmutí tohoto předpokladu by znamenalo, že každý může

univerzálně ze své pozice poznat pravou „přirozenou“ podstatu věcí. (Harding 1991: 51).

Taket a White (1993) shrnují principy modernismu takto: Svět je založen na rozumu a je založen na univerzálních základech. Jazyk dokáže zrcadlit vnější realitu, dá se použít k popisu a dokáže přesně popsat i jiné věci než sám sebe. To vedlo k vytvoření velkých vyprávění, která slouží k legitimizaci vědy jako kvalitního nástroje poznání a prosazení rozhodnutí, která by z autoritativní pozice bylo jinak těžké prosadit. Nejzásadnější rozdíl mezi modernismem a postmodernismem spočívá v tom, že postmodernisté akceptovali rozkol mezi jazykovým popisem a realitou. Na základě odhalení tohoto rozkolu je možné kritizovat modernistickou vědu za to, že se stala legitimizačním nástrojem moci k útlaku „druhých“ (Taket, White: 1993: 869).

Stejné prvky definují modernismus i v rámci vědy a filozofie. Postmodernismus je kritickou reakcí na rostoucí skepticismus ohledně tohoto typu myšlení. Pro některé je postmodernistický obrat zdůrazněním myšlenky, že realita je sociálně konstruovaná, v kontrastu k fixním identitám. Pravdy jsou částečné oproti modernistickému předpokladu objektivní reality. Na vztah mezi modernitou a postmodernitou existují různé názory. Buď můžeme vidět postmodernismus jako druh reakce na modernismus, nebo je možné považovat ho za další vývojový stupeň, který se z modernity vyvinul. V každém případě je postmodernismus silnou výzvou pro snahy empiricky pochopit realitu a nutí nás přehodnotit, co výzkumník v terénu vlastně dělá a vidí. Nebezpečí pojmu postmodernismus spočívá v tom, že se jedná o módní pojem a každý, kdo vychází z postmoderního přístupu, se tváří, že má co říct. Jedná se o jistou formu marketingu. Kromě toho zahrnuje postmodernismus celou řadu problémů a oblastí a nemusí být nutně vždy úplně jasné, z jaké epistemologie a logiky autor vychází (Alvesson 2002: 10-12).

Většina postmodernistických autorů se zajímá spíše o zpochybňování objektivitu a definování neurčitosti, než aby zkoušeli navrhnout lepší metody a způsoby jak provádět sociální výzkum (ibid: 14). Postmodernistický obrat znamenal velkou debatu na teoretické úrovni, ale pro terénní výzkum a zásady jeho provedení jsou důležité i praktické aspekty postmodernistických teorií a právě spor ohledně SCS je skvělým materiálem, na kterém se mimo teorie dají skvěle diskutovat i úskalí praktických aspektů výzkumu. Samotná definice toho, co je to vlastně postmodernismus je problematická, protože podstata tohoto přístupu spočívá ve vyhýbání se jasným a jednoznačným definicím. V tom však spočívá jeho síla. Postmodernismus je ceněn pro svůj kritický přístup k modernismu a jeho jednoznačným definicím. Význam slov a sociálních jevů není objektivní, ale je vyjednáván mezi soutěžícími diskursy, z nichž jeden zvítězí. Postmodernistické přístupy legitimitu takovýchto „vítězství“ zpochybňují (Alvesson 2002: 19).

Postmodernismus je podle Alvessona (2002) souhrnem několika relativně standardizovaných významů, které nemusí mít v podstatě nic společného. Alvesson vidí především dva nosné aspekty, které postmodernismus definují. Prvním z nich je problém standardizace a stability proti fluiditě, nekoherentnosti a kontradikcí významů, konkrétně především v jazyce. Druhým významem je problematizace definice standardu v sociálních normách. Další komplikací je, že slovo postmodernismus je používáno v mnoha různých tematických oblastech⁴ (Alvesson 2002: 19-20).

Z filozofického hlediska nehraje rozum v životech lidí žádnou významnou roli, pouze jako ideologický prostředek. Lidé jsou uchyceni uvnitř hranic svých diskursů. Postmodernismus nachází centrum porozumění perspektivám jedinců v jejich instinktech a touze po uspokojení svých potřeb. Pro postmodernismus je typické odmítnutí jazyka jako exaktního zprostředkovatele reality, nebo jako přesného zrcadla lidských mentálních pochodů. Jazyk je silným nástrojem

konstrukce lidské reality. Je metaforický, nejednoznačný, plný kontradikcí a nekonzistencí. Významy nejsou pevné a jednoznačné, nýbrž proměnlivé, roztržité a lokální. Cestou k porozumění je odhalovat rétorické hříčky, které neodhalí pravdu, ale pouze jejich prostřednictvím dojdeme k porozumění, že žádná „pravda“ není. Postmodernismus posouvá předmět zájmu sociálního výzkumu od hledání pravdy a vysvětlení na popis jazykových prostředků, kterými je konstruován diskurs. Nelze hovořit o společnosti, rodině, nezaměstnanosti nebo hodnotách v žádném obecném slova smyslu, protože narace nedokáže zohlednit Zeitgeist. Postmodernismus sám o sobě pravdu nevytváří, ale aktivně kritizuje ty, kteří se takové pravdy snaží vytvářet. Problém tohoto přístupu tkví v tom, že při takovém dekonstruktivismu není z politického nebo sociálního hlediska příliš relevantní pro vytváření nových teorií. Možná cesta z tohoto začarovaného kruhu tkví v reflexivitě a vytváření nových modelů akademického psaní a promýšlením jaký je vztah mezi autorem/výzkumníkem a textem, který produkuje. V krajní pozici je díky postmodernismu v podstatě znemožněno empirické poznání, protože v tomto pojetí žádná pravda neexistuje a realita se skládá pouze z roztržitých fragmentů významů, které jsou vůči objektům v arbitrárním vztahu (ibid: 27-29).

Z tohoto důvodu by se aplikováním postmodernistických principů mohla dostat věda do negativní pozice, která poznání zcela znemožní, proto je žádoucí využít myšlenkové principy postmodernismu také konstruktivně tak, aby k poznání naopak přispívaly. V pozitivnější pozici je cílem postmodernistického přístupu zpochybňovat konvenční (modernistické) způsoby uvažování o světě a přicházet s alternativními pohledy „dávát možnost promluvit utlačovaným a umlčeným“. Ironie, humor a metodologický pluralismus jsou vnímány jako plus (ibid: 30). Vztah mezi kritickou a pozitivní povahou postmodernistického přístupu je problematická záležitost, nicméně při použití zmíněných konstruktivních prvků už se dá použít i ve výzkumném poli.

---

⁴ Alvessonovu kritiku využívám v této práci konkrétněji v oblasti epistemologie výzkumu

Pro výzkumníka je důležité zvolit si, jestli chce přistupovat k postmodernismu jako k filozofii (styl, perspektiva) nebo jako ke způsobu jak dělat sociální vědu, popřípadě jak dělat vědu, která se postmodernismem zabývá. Filozofický přístup obvykle přináší snahu o dekonstrukci textů, nebo hledá nové neortodoxní způsoby, jak produkovat příběhy z fluidní sociální reality. Druhý přístup zkouší nalézt například nové organizační struktury, nová přesvědčení, dopady mass medií a digitalizace na perspektivy lidí a to vše v optice postmodernistické teorie. Slabina přístupu k postmodernismu jako k filozofii leží v obvinění, že často redukuje celou vědu na pouhou literární kritiku, popřípadě je celá věda, silně subjektivní, intuitivní a těžko kritizovatelná záležitost. U přístupu postmodernismu jako stylu dělání vědy zase hrozí obvinění ze spekulativnosti a vznesení požadavku na přednesení jasně empirické evidence, která je možné příslušná tvrzení doložit (Alvesson 2002: 35-36).

3.4.1 Kritika postmodernismu

Postmodernismus je velmi kritický směr, který nechává minimum oblastí netknutých a je charakteristický záměrnými provokacemi. Kritici postmodernismu se vydávají podobnou cestou. Alvesson (2002) rozlišuje čtyři oblasti, ve kterých postmodernistické přístupy kritizuje. Zaprvé postmodernističtí autoři implicitně pracují s předpokladem, že postmodernismus je vždy automaticky dobrý přístup v kontrastu ke zlé a tyranizující modernitě. Díky tomu, že pro popis modernity jsou vždy použity podobné negativní pojmy, vyjde postmodernistický přístup jako implicitně dobrý, který je pro všechny jen ne pro diktátory, utlačovatele, etnocentristy apod.. Postmodernistický přístup tímto způsobem redukuje intelektuální prostředí na modernismus a postmodernismus. Čímž se příznivci postmodernismu dopouštějí místo prosazování diverzity, ochrany stále stejných, neměnných způsobů, jak přistupovat k různým intelektuálním tradicím. Jinými slovy dělají přesně to samé, proti čemu bojují (Alvesson 2002: 37-39).

Zadruhé postmodernističtí autoři kritizují snahu modernistů o vytváření jednoznačných tvrzení o jazyku a jednotlivcích a ještě je obviňují z intelektuálního imperialismu, ale přitom jsou sami terčem obdobné kritiky, protože taková tvrzení vytvářejí také. Tento paradox vede k tomu, že postmodernističtí autoři sice kritizují „velká vyprávění“, ale na trochu jiný způsob taková vyprávění v postmodernistickém diskursu vznikají také, jen mají nálepku postmoderní, a proto jsou považována za lepší. Mnoho výzkumníků se ochotně schová za tuto nálepku, protože pak se jejich tvrzení hůře kritizují a celý výzkum má potenciál být lépe přijat publikem. Postmodernismus tak funguje jako ochranný štít proti kritice (ibid: 39-40).

Zatřetí postmodernismus je směr především negativní a oponuje „pozitivním“ znalostem. Pozitivním ve smyslu vyslovování pravdivých výroků, přinášejících porozumění, nebo pojmy, které jsou schopné rozvíjet promyšlení a porozumění sociálním jevům. Postmodernismus tyto progresivní a konstruktivní tendence ničí a nenabízí žádnou alternativu. Postmodernismus sice poukazuje na nebezpečí psaní „objektivní pravdy“, ale v podstatě se vzdává jakýchkoliv ambicí relevantně vypovídat o světě. Snahy o vzájemné obohacení přístupů v rámci pluralismu jsou potřeba a postmodernismus se jich často vzdává. I za předpokladu, že neexistuje univerzální jazyk, který by fungoval jako perfektní translace na všechny texty, nic nebrání vědci, aby se naučil více jazyků a propojoval je. Věda takto může pokračovat v poklidném rozvoji. Ne všechny odnože postmodernismu jsou takto radikální, ale mnoho z nich lze jen těžko ocenit pro jejich konstruktivitu, tedy alespoň tak jak běžně rozumíme vytváření nových znalostí (ibid: 40-41).

Začtvrté je velmi snadné se v rámci postmodernistického přístupu dostat do začarovaného kruhu plného kontradikcí. Typickou ukázkou je myšlenka, že jazyk není objektivním a transparentním odrazem reality, což je problém v tom smyslu, že přijetí takové myšlenky brání jakémukoliv kvalitnímu popsání reality a vytvoření kvalitního vědeckého textu s vysokou vypovídající hodnotou, tedy i textů, které vycházejí z postmodernistických myšlenek. Dominantní pravdy a kategorie dokáže

postmodernismus dobře dekonstruovat, ale ve chvíli, kdy je potřeba obhájit si vlastní pozitivní poznání, ztrácí postmoderní přístup půdu pod nohama. Příkladem je Scheurichova (1997 in Alvesson 2002: 42) kritika rozhovorů, které podle něj přinášejí nejednoznačná, relativní zjištění, což mu ale nebrání v tom, aby respondenty, kteří rozhovory podstupují, vyzdvihl jako aktivní bojovníky proti dominanci tazatelů, což si prý ověřil ve svém vlastním výzkumu při sběru dat. Stejně tak, však mohou často záměrně ovlivňovat některé části rozhovoru a bránit se některým otázkám na záležitosti, které výzkumníka zajímají. Je to sice ironie, ale v tomto ohledu jsou Scheurichovy myšlenky modernistické. Nejdůležitější závěr, který vyplývá z Alvessonovy kritiky je ten, že pokud vezmeme myšlenky postmodernistického směru opravdu do puntíku, pak nemá smysl psát jakékoliv vědecké texty, nebo se jakkoliv pokoušet o vědecké poznání. Je třeba pracovat alespoň s nějakou mírou racionality ve smyslu stálosti alespoň některých kategorií objektů, abychom si cestu k poznání úplně neuzavřeli, i kdyby to mělo být jen v nejasných obrysech. Tento předpoklad však neznamena, že bychom měli začít věřit v lidskou racionalitu. Alvesson chytře poznamenává, že lidé jsou svou podstatou postmodernistická individua, která se přizpůsobují modernistickým pravidlům hry (ibid: 42-43).

Curry (1991) rovněž poukazuje na jisté nedostatky postmodernismu. Především si pokládá otázku, zda se vůbec postmodernismus skutečně zbavil neduhů modernismu. Podle něj postmodernisté neberou na zřetel kritické hlasy, jako třeba ten Alvessonův a nereflektují tuto kritiku. Kdyby to dělali více, tak by si uvědomovali kontradikce uvnitř postmodernismu a zjistili by, že v některých ohledech se skutečně postmodernismus oproti modernismu zase až tak neposunul a Curry navrhuje považovat postmodernismus za další vývojový stupeň modernismu a zavrhnout myšlenku, že postmodernismus se svým relativismem je opak modernismu (Curry 1991: 211).

3.5 Hlavní směry feministické kritiky

Sandra Harding přichází s feministickým skepticismem vůči soudobé vědě, kterou nazývá „science as usual“. Smyslem takové kritiky je zvýšit kvalitu vědy, zejména zvýšit její empirickou přesnost a teoretickou nedostatečnost a méně zkreslené popisy a vysvětlení žen, mužů a genderových vztahů mezi nimi. Analýza se rozdělila z jednoho na mnoho feminismů, ze kterých pochází rozličná kritika vědy, technologie nebo epistemologie. (Harding 1991 :1) Sandra Harding rozeznává v rámci feministické vědy tři hlavní směry: feministický empirismus, teorii pozičního přístupu (stand point feminism) a feministický postmodernismus. Tyto přístupy vyvinuly vědci a vědkyně, kteří usilují o odstranění androcentrické povahy vědy (Šmausová 2006: 14)

3.5.1 Feministický empirismus

Feministický empirismus se vyznačuje tím, že chápe androcentrismus a sexismus „science as usual“ jako společensky způsobená pokřivení, která lze napravit tím, že se striktně uplatní uznávané poznatky a metodologická pravidla vědeckého výzkumu. Není třeba zavrhnout celou dosavadní vědu, stačí jen upravit androcentrické úchylinky. K tomuto účelu se přešetřují teorie, které se zdánlivě vztahují k lidstvu, ve skutečnosti ale jen k mužům, a doplňují se poznatky o ženách (Šmausová 2006: 14).

3.5.2 Teorie pozičního přístupu (stand point feminism)

Přístup stand point feminismu k vědeckým problémům předpokládá schopnost marginalizovaných sociálních skupin vidět společenské problémy „zdola“. V androcentrické společnosti obecně a v androcentrické vědě zvláště, ženy zaujímají pozice „zdola“, a jsou to ony, které jsou schopny prohlédnout filtrem, který mužům brání vidět důsledky své vědecké činnosti, totiž utiskování subalterních vrstev společností. Na základě své podřízené pozice jsou ženy schopné vyprodukovat méně

zkreslené vědění a úplnější představy o světě. Tato zvláštní schopnost není ani podložena přírodou, ani přijímána nekriticky jako v empirismu, stand point feministky ji chápou výhradně jako produkt rozdílného rozdělování společenských statků a zvláště moci. Jejich kritika je jen prodloužením kritiky společenské praxe, tak jak ji formulují ženská a feministická hnutí. Požadavky těchto hnutí dodávají genderově uvědoměným ženám vědkyním morální a interpretativní strukturu pro posuzování zkoumaných přírodních a zvláště společenských jevů (Šmausová 2006: 15).

Schopnost žen produkovat ze své perspektivy adekvátnější vědění než „science as usual“ se kromě „rabské“ perspektivy⁵ vysvětluje dalšími argumenty: Rose (1983 cit in Šmausová 2006) uvádí, že ženy ve vědě jsou dosud odkázány na řemeslné přístupy bez velkých a drahých aparatur. To jim dovoluje nebo je to dokonce nutí k tomu, aby překonávaly strukturu vědeckých výzkumů jako je např. rozdělení mezi vedením a prováděním práce, mezi abstraktním a konkrétním, mezi tělem a duchem, které vedou k nepravdám a nespravedlnostem vůči ženám a podřízenému lidstvu. Hartsock (1983 cit in Šmausová 2006) se odvolává na univerzálně chápanou ženskou zkušenost. Ženy jsou, na rozdíl od mužů, socializovány jak pro „ženskou“, tak pro „mužskou“ roli; jsou angažovány jak v oblasti přirozené, tak materiální reprodukce, což už samo o sobě znamená rozšíření perspektivy na obě genderované oblasti. Kromě toho existuje vědění, které je vůbec možné jen z „ženské“ či feministické pozice, např. z pozice aktivních členek hnutí, jež se angažují v zlepšení situace různě postižených, např. týraných žen. Vědkyně se od postižených dovídají, co mužskou „science as usual“ dosud vůbec nezajímalo, např. že oproti trestně-právnímu zákazu násilí existuje androcentricky tolerované týrání. Stand point feministky tyto poznatky vnášejí jednak do vědy, jednak je rozšiřují na veřejnosti, a na rozdíl od typických empirických výzkumů, které končí v závěrečných zprávách,

---

⁵ Tato metafora pochází z Hegelovy dialektiky Pána a Raba. Rab je vůči pánovi v podřízeném postavení, a proto je schopen vidět svým pohledem „zdola“, že pán neví všechno (podrobněji Šmausová 2006: 15)

dávají své elaborované vědění k dispozici postiženým (Šmausová 2006: 15-16).

3.5.3 Feministický postmodernismus

Feministický postmodernismus usiluje o překonání jak empiristického, tak pozičního feminismu. Podle Hardingové postmodernismus souvisí s rozšířením hlubokého skepticismu vůči univerzálním či univerzalizujícím tvrzením o existenci, bytostnosti apod. v „science as usual“. Harding (1991) se odvolává na vědeckou tradici Nietzscheho, Derridy, Foucaulta, Lacana či na směry jako je sémiotika, dekonstruktivismus, psychoanalýza, strukturalismus, archeologie-genealogie humanitních věd. Zatímco recepce těchto autorů a směrů vedla u velké části vědecké komunity k postmodernímu zpochybnění pravdy a možnosti společenské rezistence, Harding (1991) v nich vidí stavební součásti pro novou, obsažnější a „objektivnější“ vědu z univerzální pozice utiskovaných. Na rozdíl od postmoderní kritiky velkých vyprávění (master-narrative) za jejich zdánlivou všeobsažnost autorka připomíná, že ani jedno z nich se nezabývalo zevrubně hierarchickými a jinými represivními strukturami. „Science as usual“ je nejen androcentrická, ale i rasistická a „západo“centrická v tom, jak vyzdvihuje jediný kulturní model. To platí i pro třídní teorie, které přehlížejí nerovnost založenou na existenci různých etnik a genderové struktury. Nová univerzální teorie má vycházet ze sjednocené perspektivy utlačovaných, svět je adekvátně popsán jen tehdy, když vysvětlí pozici chudé – černé – ženy (Harding, 1991a: 25., Harding, 1991b: 212 cit in Šmausová 2006).

Ne všechny „postmoderní“ feministky tento požadavek sdílejí. Jsou totiž toho názoru, že po selhání master-narratives se má i feministická věda zabývat již jen teoriemi malého rozsahu. Jednota kategorie „ženy“ se zdůrazňováním rozdílnosti žen vytrácí a spolu s ní i její zásadní odlišnost vůči kategorii „muži“. Ta z feministického stanoviska spočívá v ceteris

paribus nerovném rozdělení ressource a moci, které Hardingová popisuje jako represivní strukturu (Šmausová 2006: 16)

3.6 Kritika západní vědy v pojetí Sandry Harding

Západní věda byla vždy přijímána s entusiasmem i hrůzou. Na jednu stranu ji vděčíme za vysoký životní standard (zejména v případě bílé střední třídy a výše). Asi bychom se nechtěli vzdát našich aut a televizí, ale nesmíme zapomínat, že západní věda je tvůrcem atomové bomby či průmyslového znečištění. Vědci získávají kredit za dobré věci, které lidstvu prospějí, ale odpovědnost za špatné důsledky padá na hlavu politiků nebo obchodních korporací. Věda zaujímá v diskursu takové místo, že žádný jednotlivec nebo instituce nejsou přímo zodpovědní za podobu vědy. Vytvořili jsme „monstrum“, které nikdo plně neovládá. Dosáhlo se toho oddělením čistého vědeckého poznání od oblastí technologie a aplikované vědy. Kritika takových praktik pochází jednak od feminismů dále od environmentálních hnutí a svým způsobem také od postmoderních vědců, kteří kritizují filozofii dosavadního vědeckého poznání. Problémem, který identifikují, nejsou jenom konkrétní teorie, metody a instituce, ale také něco, co se mnohem hůře uchopuje- západní kulturně ustavený světonázor, který určuje základní pravidla toho, jak chápeme v naší společnosti svět kolem nás. V těch hraje ústřední roli vědecká racionalita. Ta je však chápána jako iracionální lidmi, kteří žijí v odlišných kulturních vzorcích. Tato racionalita není neměnnou entitou, ale v průběhu času se vyvíjí a podléhá trendům, je neustále reinterpretována. Stále je znovu ustavováno, co je legitimním objektem vědeckého poznání. Díky tomu nelze univerzálně označit žádný objekt jako špatný nebo dobrý (Harding 1991: 3).

Věda je neodmyslitelně spjata s ekonomickou základnou západních států a věda je zásadním sociálním problémem. S tímto přístupem je pak vhodné podrobit západní vědu kritické diskuzi o jejím směřování, účelu a etické rovině. Vzniká jakási vědecká „kontrakultura“. Ženy potřebují vědu, která bude pro ženy všeho původu a postavení. Feministická diskuze se

zaměřuje na oblasti historie vědy, formální a neformální instituce, legitimizace nesprávných hodnot, třídní struktury vědy, sociologie vědění, filozofie vědy a další, tradiční racionalismus s empirismem stejně jako postmodernismus Michela Foucalta nebo Francois Lyotarda poskytují mnoho materiálu a námětů pro epistemologickou diskuzi o směřování vědy (Harding 1991: 4,6).

Harding rozeznává několik hlavních bodů, které jsou podle ní zásadní. Měli bychom je zohlednit, pokud chceme diskutovat o povaze soudobé vědy. Za 1) Věda je politickým polem, na kterém mezi sebou zápolí skupiny o sociální, informační, ekonomické a technologické zdroje, které věda může nabídnout. Za 2) Věda má regresivní i progresivní tendence. To zpochybňuje pozici vědy jako bytostně dobrou nebo hodnotově neutrální záležitost. Je to způsobeno tím, že věda má konkrétní sociální původ a hodnoty, které se s ním pojí. Jinými slovy v každém historickém okamžiku je věda právě taková, jakou si ji uděláme. Kritické zkoumání jejího původu se pak stává součástí objektu vědeckého zájmu. Je výzvou zjistit konkrétně v čem má věda progresivní a v čem regresivní tendence, což by mělo být úkolem vědeckých kontrakultur jako feminismus a jiné. Za 3) Každé vědecké poznání je za všech okolností sociálně situované. Vůbec nemusí platit premisa, že pozorovatel a pozorovaný se vyskytují ve stejném sociálním poli. Každá produkovaná vědomost je částečná a nikdy není neutrální, proto je výzvou ukázat jakým je způsobem je tato znalost konstruována a vydávána za zdánlivě objektivní. Do hry vstupují třídní, genderové a etnické rozdíly, které ovlivňují epistemologii (Harding 1991: 10-12).

Za 4) je třeba decentralizovat koncept bílé, středostavovské, heterosexuální ženy ve feministickém myšlení. Stejně tak by se mělo stát v případě pojetí muže, aby již nebyl považován za standard lidství a být centrem pozornosti všech. Harding hovoří o tom, že feminismus by neměl pracovat pouze s pohledem „zvýhodněných“ žen, ale měl by také dávat prostor k diskuzi lidem všeho postavení, aby jejich potřeby a snahy nebyly stanoveny jako standard kvality pro feministické myšlení. Být členem

těchto zvýhodněných skupin je epistemologická a vědecká výhoda tím více, čím je věda androcentričtější. Každá skupina totiž může přinést cenné poznatky a pohledy do debaty ze svých unikátních historických perspektiv (ibid: 12-13).

Za 5) Přírodní vědy jsou zřetelně konceptualizované jako nosná součást společenských věd. Je to způsobeno přístupem, že jediným standardem, podle kterého je možné poznat svět je ten, který je ustaven fyzikou následovanou chemií v závěsu s biologií. Společenské vědy jsou na této škále nejnižší. Pozitivistický přístup, který spoléhá na kvantitativní metody, je étosem a aplikovanější vědy, jako je ekonomie nebo kognitivní psychologie stojí nad „měkčími“ (ve smyslu, že spoléhají částečně na kvalitativní přístupy) vědami jako je sociologie nebo antropologie. Někteří autoři mluví dokonce o tom, že přírodní vědy by měly být jediným možným modelem pro poznání vůbec a jiné koncepce by minimálně neměly být nazývány vědou. To, že je fyzikální model poznávání ten nejlepší a nejprestižnější, odráží mocenské poměry v rámci soudobé vědy. Takový přístup však brání pochopit původ a důsledky objektů zájmu jednotlivých věd, jak tyto objekty vznikají a jaké se k nim pojí hodnoty a mocenské zájmy. Právě pochopením těchto mechanismů je možné vést vědy směrem k zodpovědnosti za své sociální umístění, tedy za jejich původ, hodnoty a důsledky. Objasnění těchto otázek umožňují sociální vědy, protože je to typ otázky, kterými se tyto vědy zabývají. Díky tomu získáme kvalitnější a úplnější vědecké poznání. Přírodní vědy hodnotí kvalitu poznání pouze skrze přesnost výsledku, což není dobré komplexní kritérium, podle kterého by se měla kvalita vědy hodnotit (Harding 1991: 13-15).

Filozof ze Zairu V. Y. Mudimbe (Mudimbe 1988: 171 cit. in Harding 1991: 16) soudí, že stejně jako Evropané a Američané „objevili“ Afriku, která sloužila jejich účelu, tak analogicky by měli Afričané „objevit“ západ, který bude sloužit jejich potřebám. Kolonialisté objevili primitivní a zaostalé kultury bez morálky, kterým mohli „pomocť“. Stejný přístup si však může vybudovat i druhá strana, proto je pro tyto skupiny lidí klíčové

pochopit a osvojit si techniky a principy, skrze které západ tuto strategii uplatňuje. Vynesením těchto technik na povrch se západní civilizace může mnohé naučit sama o sobě, je však potřeba neobjevovat je přes metody přírodních věd (Harding 1991 : 16).

3.7 Feministická epistemologie jako nástroj kritiky androgenní povahy vědy

Gender je v epistemologii pevně zakotven. Je fundamentálně mocensky asymetrický, a pokud je tato teorie pravdivá, tak by to znamenalo odstranění sexistických dezinterpretací ve vědě, a také by to zahrnovalo vymazání mysoginích metafor potažmo eliminaci celé kategorie gender. Fundamentální problém vědeckého poznání je epistemologický, je totiž ustavena podle mužských standardů a neumožňuje poznání z perspektivy ženských životů. Žena a vědec jsou téměř kontradiktorní pojmy, protože muž a vědec se k sobě perfektně hodí (Harding 1991: 19).

Východiskem feministické kritiky rozumu je fakt, že pojem rozum má v každodenním chápání mužskou konotaci. Typický obraz rozdílu mezi pohlavími přiřazuje muži rozum a ženě cit. Dochází k tomu tak, že abstraktní myšlení, objektivita a zachování odstupů jsou typické charakterové rysy muže, zatímco subjektivita, spontánní reakce a orientace na konkrétního jednotlivce se jeví jako typicky ženské. Pro ženy to znamená, že je zpochybňována jejich rozumová schopnost a pokud rozvíjejí svou racionalitu, tak nejsou dost „ženské“ dá se hovořit o maskulinizaci rozumu. Feministická kritika rozumu pak spočívá ve zkoumání kořenů spojení rozumu a mužskosti a ve vytváření alternativ. Hlavní proud vědy všech oborů má maskulinní charakter, přístup typický pro muže, který se promítá do podoby vědeckých teorií. Tyto misogynní teze jsou vnímány jako přirozené a tedy přehlíženy, což je staví do centra pozornosti feministické vědy, která se soustředí na androcentrickou povahu vědy: tvrzení, která platí jen pro muže, jsou vydávána za obecně

platná. Prvotním cílem feministické vědy je tak vytvoření women studies, které zviditelňují ženské perspektivy (Nagl-Docekal 2007).

Gender však není v současné feministické lingvistice považován za stabilní a homogenní kategorii, nýbrž za kategorii s proměnlivým a heterogenním obsahem. V jistých kontextech dělají lidé mužskost jiným způsobem, za pomoci jiných jazykových prostředků než v kontextech jiných. Rozdíly v použití jazyka nejsou interpretovány jako důkaz skutečných rozdílů mezi muži a ženami, ale jako prostředek, kterým je gender sociálními aktéry a aktérkami odehráván. Mohou být tak považovány za vědomou strategii uplatňovanou mluvčími k tomu, aby se v rámci genderových pravidel jevily jako adekvátní a sociálně žádoucí aktéři a aktérky, spíše než jako vyjádření jejich odlišné přirozenosti (Zábrodská 2009: 43).

Obrat k otázce vědy ve feminismu se uskutečnil v kontextu obecnějšího teoretického vývoje. Navázalo se na námitky vznášené z jiných stran proti chápání vědy jako jednotné, o což se zasloužilo především zpochybnění pojmu „objektivita“ (Nagl-Docekal 2007). Harding (1991) k feministickému obratu poznamenává, že feministická kritika není jediná, tímto způsobem se dá věda kritizovat z různých perspektiv. Vždy jde o to, že západní věda epistemologicky připouští jen jedno možné univerzálně nejlepší řešení problému. Jiná řešení a pohledy problému mohou být vnímány jako nerelevantní a nevědecká. Více žen ve vědě pak znamená větší epistemologickou variabilitu a více zohlední pozici žen v sociální struktuře (Harding 1991: 20-21).

V tradičních strukturách byla definice toho, co je věda a co je pro takovou vědu přínosem, je určeno dobovými vědeckými elitami a společnostmi. Tedy vědou je to o čem řekneme, že je to vědou. Studie strukturálních překážek ukázaly, jakým způsobem naráží marginálnější skupiny ve společnosti na neformální bariéry při vstupu do vědy. V západním kontextu je maskulinita spojena s kariéřním postupem v oblasti vědy a přílehlých oborech. Věda má za úkol dostat pod kontrolu

přírodu a chlapce socializuje do zájmu o matematiku a techniku, zatímco dívky jsou připravovány na oblasti vztahů a péče o druhé, takže ženy preferují učitelství a péči o děti. Překážky, které ženám brání prosadit se na poli vědy, jsou především strukturální a nikoliv osobnostní nebo biologické, jak ustavují tradiční vysvětlení, která legitimizují nerovnosti (Harding 1991: 27-29).

Soudobá struktura vědeckého vzdělání je podle Harding „bolestivě chybná“, protože je uzpůsobena nerealistickým a zpolitizovaným obrazům cílů vědeckého poznání. Věda je vždy nezbytně tvarována podle sociálních parametrů, jenom tento poměrně jednoduchý předpoklad, byl ještě před několika dekadami pro filozofii vědy nepředstavitelný. Studenti vědy všech oborů by si mohli (měli) být tohoto faktu vědomi, aby byli obeznámeni s tím, jak jejich vědění vzniká a uměli odhadnout jeho možné důsledky. Podle univerzalistického pohledu si může věda dovolit nehledět na sociální nebo etnický původ výzkumníka, protože její metoda je natolik validní, že ji tato identita nemůže nijak ovlivnit ani hodnotově vychýlit, takže si může věda dovolit být takto tolerantní a nerozlišovat. Historie však ukazuje na mnoha příkladech, že identita vědce a jeho hodnoty jsou pro vědecký výstup a jeho důsledky velmi důležité a nesmí být zcela opomíjeny. Zdroje, které výzkumem vznikají, často pomohou málo početné elitě a někdy jsou přímo využity k vykořisťování mnoha lidí (Harding 1991: 31-32). Věda je nevyhnutelně patriarchální povahy a slouží k tomu, aby si privilegovaní dané doby udrželi moc. Argumentační pravidla vědy mají pouze zakrýt tento ideologický charakter vědy (Nagl-Docekal 2007).

Nebezpečí definování vědeckých objektů zájmu spočívá v tom, že sociálně motivované cíle jsou označeny za technologické potřeby. Touto proměnnou povahy výzkumu je elegantně dosaženo legitimizace výzkumu jak na individuální tak institucionální úrovni. Technologie nejsou hodnotově ani morálně neutrální, jsou neodmyslitelně spjaty s mocenskými asymetriemi, které vytváří. Existují různé strategie, které tento hodnotový rozměr vědy skrývají. Nejzřetelněji je to tím, že jednotlivá

odvětví izoluje a označuje je za nezávislá (medicína není biologie)
(Harding 1991: 37-38).

4 METODOLOGIE

4.1 Vymezení pojmu diskurs

Podle Fairclougha diskurs jsou způsoby reprezentování světa, které se dají identifikovat a rozlišit na různých úrovních abstrakce (Fairclough 2003: 95). Od osmdesátých let 20. století dochází k něčemu, co se v rámci humanitních věd nazývá obrat k diskursu, který znamenal obrat od zkoumání reality jako takové ke zkoumání zejména jazykových prostředků, kterými je realita utvářena, reprodukována a transformována. Diskursivní analýza byla ustanovena jako heterogenní oblast diskursivně orientovaného výzkumu rozvíjejícího se v oborech jako lingvistika, sociální psychologie, sociologie, politologie a další. Zejména kritické směry diskursivní analýzy explicitně navazují na myšlenky Michela Foucalta a Judith Butlerové, ale chtějí je aplikovat při systematické analýze mluvených, psaných a vizuálních textů (Zábrodská 2009:41).

Diskursy reprezentují aspekty světa, procesy, vztahy a struktury materiálního světa, duchovní světy myšlenek, pocitů a hodnot, sociální světy. Jednotlivé aspekty světa mohou být reprezentovány různě. Odlišné diskursy jsou různými perspektivami světa a jsou spojeny odlišnými vztahy, jaké mají lidé ke světu. Tyto vztahy závisí na jejich pozici, jejich sociálních a osobních identitách a sociálních vztazích k jiným lidem. Diskursy nerepresentují nejenom svět takový, jaký je, ale i možné světy a směry, které jsou odlišné od skutečného světa a jsou spojeny s představami možných změn ve světě určitými způsoby. Vztahy mezi diskursy jsou jedna úroveň vztahů mezi lidmi. Jsou součástí zdrojů, kterými lidé disponují při vztahování se k jiným lidem. Diskursy disponují různými úrovněmi abstrakce, které určují rozsah reprezentací, které obsáhnou. Diskursy jsou vnitřně variabilní podle toho, jaké úrovně jsou schopné pokrýt. (Fairclough 2003: 125-128).

Diskursivní analýza se na rozdíl od teoreticko-filozofických debat o diskursu musí potýkat s obtížným úkolem definovat koncept diskursu tak,

aby byl použitelný při detailní a systematické analýze empirických dat. Z tohoto důvodu je důležité věnovat pozornost otázce, jaké různé definice diskursu jednotlivé směry analýzy uplatňují, z čehož následně plynou odlišné analytické postupy. Definice diskursu je nejasná a vágní. Debata je komplikována skutečností, že existuje několik odlišných koncepcí, které definují, co to vlastně diskurs je a také fakt, že někteří autoři v různých fázích svého vědeckého bádání používají odlišné definice diskursu. Fakt, že je definice diskursu nejednoznačná, je připomínkou toho, jak je věda složitou, neuspořádanou a kontradikcemi protkanou sociální aktivitou, nikoliv objektivním a dokonale utříděným souborem poznatků o realitě. Je třeba nalézt rozumný kompromis mezi kritikou vágních a nepřesných definic diskursu a touhou po jednoznačných definicích, návodech a postupech, které nutně zůstanou nenaplněny (Zábrodská 2009: 80)

V lingvistice se používá pojem deskriptivní diskurs, což je nadvětná jednotka textu, která se nedá považovat za analytickou kategorii, která by se dala kriticky analyzovat a interpretovat. Diskurs ve foucaultovském pojetí se nazývá interpretační diskurs (Zábrodská 2009: 80-81). V kritickém slova smyslu je diskurs používán ve smyslu významové struktury, kdy pojem označuje odlišné způsoby zvýznamňování sociální reality. Diskurs je tu formou organizace vědění a praxe s jistými produktivními a ideologickými efekty. Kritická koncepce diskursu je z velké části inspirována Foucaultem a jeho definicí pojmu jako „praktik, které systematicky vytvářejí objekty, o nichž mluví“ (Foucault 2002: 78-79 cit in Zábrodská 2009: 81). Tato definice je v diskursivních studiích široce citována, avšak její nejednoznačnost dovoluje mnoho různých interpretací. Foucault sám používá slovo diskurs ve třech různých významech, což užití tohoto pojmu komplikuje ještě víc. Prvním z nich je „obecná oblast všech tvrzení“, což znamená, že za diskurs se dají považovat všechny výroky a texty, které nesou význam a mají nějaké reálné efekty ve světě, v tomto případě se hovoří o diskursu v jednotném čísle. Ve druhém významu diskurs značí „identifikovatelnou skupinu tvrzení“, v tomto kontextu lze o diskusech hovořit v množném čísle,

například o rasistickém či patriarchálním diskursu. Analýza diskursu pak znamená identifikaci souborů tvrzení, které se zdají být jistým způsobem regulované a koherentní v tom, jak působí. Ve třetím významu diskurs označuje regulované praktiky, které tyto konkrétní výroky a texty umožňují vytvářet. Diskurs je zde souborem předpokladů, hodnot a pravidel produkce možných a legitimních výroků (Zábrodská 2009:81)

V této práci je analyzován diskurs z pohledu, co může být řečeno, kým a při jaké příležitosti. Diskursy diferencují legitimní a nelegitimní formy jednání, myšlení, výroků a klasifikují subjekty z hlediska odlišných práv a povinností (Zábrodská 2009: 82). Kritické přístupy v rámci diskursivní analýzy se shodují na tom, že diskursy jsou různé způsoby reprezentace sociálního života či protikladné způsoby zvýznamňování a organizace světa. Dále se shodnou na tom, že diskurs je forma sociální praxe, která má produktivní povahu: konstituuje situace, objekty vědění, sociální identity a vztahy mezi lidmi a skupinami. Souhlasí, že diskurs se projevuje ve všech aktech, procesech, identitách, jež nesou nějaký význam, a že jej můžeme zkoumat jako opakující se pravidelnosti v sémiotických datech. Diskurs definuje jisté vědění, jisté praktiky a jisté identity jako normativní, a je proto provázán s mocí. Foucault (1994 in Zábrodská 2009: 82) upozorňuje, že diskurs by neměl být chápán jako nějaká tajemná entita, která obchvacuje svět a je oddělena od lidských praktik. Například ve vztahu k genderu/pohlaví diskurs zahrnuje veškerá slova, akty, praktiky a instituce, jimiž lidé dávají genderu význam, kterými o něm vypovídají, ve vztahu k němuž jednají a sebe sama prožívají. Tam, kde nacházíme systematické pravidelnosti ve výpovědích a aktech ve vztahu k pohlaví/genderu, ať již na úrovni subjektu, skupiny nebo instituce, můžeme hovořit o genderovém diskursu (Zábrodská 2009: 82).

4.2 Diskursivní analýza

Diskursivní analýzu lze definovat jako skupinu přístupů, které se zaměřují na vyhledávání pravidelností objevujících se při vytváření významu sociální reality. Diskursivní analýza je teorií i metodou současně.

Obvykle se dělí na etnometodologické a interakcionistické směry, tedy směry, které studují primárně řečovou interakci a směry kritické či socio-politické. Rozdíl mezi těmito dvěma proudy je zčásti zachycený odlišnými koncepcemi diskursu. První skupina studuje diskurs ve smyslu užitého jazyka, zatímco druhá ve smyslu globálnějších významových struktur. V rámci směrů definujících diskurs jako užitý jazyk přitom musíme rozlišit mezi interakcionistickými směry, jako jsou konverzační analýza a diskursivní psychologie, a kritickou diskursivní analýzou. V případě kritické diskursivní analýzy je diskurs definován buď jako užití jazyka v řeči a písmu, zatímco jiné aplikují foucaultovskou definici diskursu jako relativně abstraktních forem vědění (Zábrodská 2009: 68). V následující kapitole charakterizují kritickou diskursivní analýzu. Dobrý přehled možných přístupů a nejvýznamnějších osobností v diskursivní analýze je možné kromě Zábrodské (2009) nalézt také ve Faircloughovi (1992) nebo (Bhatia, Flowerdew, Jones 2008).

4.3 Kritická diskursivní analýza

Charakteristikou kritické diskursivní analýzy⁶ se zabývá Kateřina Zábrodská (2009) ve své knize *Variace na gender*. „Kořeny kritické diskursivní analýzy nalezneme jednak ve funkcionální lingvistice zkoumající funkce použití jazyka, jednak v kritické teorii Frankfurtské školy, jež pohlíží na jazyk jako na nástroj ideologie. Mezi hlavní postavy KDA patří Teun van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress a Ruth Wodaková, přičemž každý z nich rozvíjí svůj vlastní přístup k analýze tzv. semiózy, tedy procesů utváření významu pomocí jazyka, gest, pohybů, vizuálních zobrazení a dalších nástrojů významňování. KDA představuje seskupení několika různých škol, které se mezi sebou v mnohém liší, mimo jiné v tom, jak definují diskurs a diskursivní analýzu. Některé školy zkoumají diskurs jako užití psaného a mluveného jazyka a jako formu sociální praxe, zatímco jiné pojmají diskursivní analýzu jako identifikaci pravidel umožňujících vytvářet konkrétní texty, a navazují tak na

---

⁶ Dále již jen jako KDA

Foucaultovu konceptualizaci diskursu. Většina prací v oboru KDA se zaměřuje na analýzu jazyka, respektive na to, jak jazyk figuruje v sociálních procesech. Hlavním předmětem zájmu kritických analytiků/analytiček je ideologická funkce jazyka, tedy role, kterou jazyk hraje při vytváření a udržování vztahů moci a dominance. KDA studuje více či méně skryté strukturální vztahy dominance, diskriminace, moci a kontroly tak, jak se manifestují v jazyku. Jejím záměrem je demystifikovat ideologii a moc prostřednictvím systematického výzkumu sémiotických dat (Zábrodská 2009: 74)

Podle van Dijka (2001 in Zábrodská 2009: 74) KDA zkoumá jaké struktury, strategie nebo jiné vlastnosti textu, řeči, verbální interakce či komunikační události hrají roli v reprodukci různých forem dominance. Dominanci přitom definuje jako vykonávání moci společenskými elitami nebo institucemi, které ústí v sociální nerovnost, ať již nerovnost politickou, třídní, etnickou, rasovou nebo genderovou. KDA se zaměřuje na analýzu vztahu mezi formou jazyka a funkcí, jíž tato forma slouží při prezentaci, legitimizaci, podpoře či skrývání mocenských nerovností (ibid: 2009). Označení „kritická“ u tohoto typu diskursivní analýzy odkazuje v první řadě na skutečnost, že KDA má za cíl rozkrývat často obtížně viditelné vazby vztahy mezi jazykem, sociálními procesy a mocí. KDA je však kritická také v tom smyslu, že usiluje produkovat vědění, které bude přispívat k osvobození od různých forem útlaku; vědění přinášející „osvětu a emancipaci“ (Zábrodská 2009: 75). Jazyk je zprostředkovatelem sociálního útlaku a nadvlády. Úkolem KDA tedy je na tyto struktury poukazovat a analyzovat propojenost vzniku a legitimizace sociálních nerovností a způsoby jak jsou ukotveny v jazyce a jak je následně produkován text. Kritický rozměr diskursivní analýzy spočívá v tom, že zohledňuje i kontext promluvy (Wodak 2001: 2-3).

Analýza diskursu není pro Foucalta jenom záležitostí tvrzení, je to problematika textů a konstitučních prvků textů. Cílem KDA není jenom detailní analýza textů, ale i pravidel, podle kterých jsou tyto texty tvořeny. KDA se zabývá otázkou, jaké jsou diskursivní prostředky, jimiž jsou jisté

verze světa ustavovány jako samozřejmé a nepochybné a jakým způsobem tento jejich naturalizovaný status zakrývá a podporuje mocenské vztahy, jichž jsou součástí (Zábrodská 2009: 40). Fairclough rozeznává kritické a deskriptivní cíle KDA. Těmito cíly se rozumí rozkrývání toho, jak „background knowledge“⁷ ovlivňují to, co je řečeno a způsoby, kterými jsou „background knowledge“ ideologicky ovlivňovány a přitom vydávány za common sense. Principem analýzy je odkrývání toho, jak tyto naturalizace vznikají, jak jsou sociálně legitimizovány a jak obecně ovlivňuje aktéry příslušný diskurs (Fairclough 1995: 28).

Fairclough (2001 in Zábrodská 2009: 75) akcentuje, že na rozdíl od mnohých jiných výzkumných metod KDA nezačíná od výzkumné otázky, ale od naléhavých společenských problémů, k jejichž řešení má analýza směřovat. Vzhledem k tomu, že KDA je primárně zakotvena v lingvistice, analýza ideologické funkce jazyka se zakládá na poznatcích o gramatice, morfologii, sémantice, syntaxi a pragmaticce, jejichž znalost tento přístup vyžaduje. Autoři a autorky vycházející z této tradice však současně předpokládají, že k odhalování komplexních vztahů mezi jazykem a mocí nestačí studovat psané, mluvené či vizuální texty, protože ty vždy existují v dialektickém vztahu se společenskými, politickými a ekonomickými kontexty. KDA se proto pohybuje mezi mikroanalýzou konkrétního textu a makroanalýzou sociálních a politických kontextů, v nichž se text objevuje.

Díky své kritické orientaci je KDA populárním přístupem mezi výzkumníky a výzkumnicemi zajímajícími se o vztah mezi jazykem a reprodukcí genderových nerovností. Na rozdíl od konverzační analýzy a diskursivní psychologie se KDA věnuje převážně analýze psaných a institucionálně zakotvených textů, jako jsou vládní dokumenty, novinové články nebo učebnice, spíše než aby studovala verbální interakce. Identifikaci jednotlivých diskursů přitom v souladu s obvyklými postupy KDA zakládá na systematické analýze gramatických a lexikálních voleb, které byly ve zkoumaných textech učiněny. Konkrétně si všímá použitých sloves, podstatných jmen a pojmenování sociálních aktérů. Příkladem je

---

⁷ Nevyřčené sdílené znalosti kontextu v rámci diskursu

výzkum Jane Sunderlandové (2000 cit in Zábrodská 2009: 75), která se zabývala analýzou britských vzdělávacích příruček pro rodiče z hlediska odlišných konstrukcí žen-matek a mužů-otců. Pro konstrukci otcovské identity je typická přítomnost takových lingvistických položek, jako je sloveso „pomoci“ či neurčité označení „někdo jiný“ (namísto explicitního pojmenování „otec“) a naopak lexikální absence slovesa „sdílet“ stejně jako absence lexikálního pole vztahujícího se k „otcovské dovolené“. Tyto přítomné a absentující lingvistické znaky indikují a dále reprodukuje genderově nerovné pozice otce a matky (Zábrodská 2009: 75).

5 EMPIRICKÁ ANALÝZA DEBATY KOLEM STREET CORNER SOCIETY

5.1 Deskripce pojmů

Nezákladnější epistemologickou otázkou, která nutně musí na první pohled napadnout každého vědce při letmém pohledu na tento spor, zní: „Jak je možné, že oba vědci nám vyprávějí natolik diametrálně odlišné příběhy?“. V rámci této debaty je možné identifikovat v rámci této epistemologické diskursivní formace dva základní typy:

1. diskursivní typ: Whyte, který tvrdí, že sociální struktura je utvořená gangy, racketeers a politiky
2. diskursivní typ: Boelen, která tvrdí, že sociální struktura je založená na rodině

Za možný třetí diskursivní typ by se dali považovat behavioralisté v čele s Richardson (1992). Whyte se o nich v appendixu zmiňuje a vyjadřuje údiv nad tím, že se nepřiklonili na žádnou stranu a vyslovili myšlenku, zda je vůbec nějaké poznání možné. Tento diskursivní typ je však z analýzy vynechán, protože nikdo z těchto vědců přímo v terénu nebyl a vlastní výzkum neprováděl, proto se dá jejich pozice považovat pouze za teoretickou, která není podepřena vlastním výzkumem v Corneville. Whyte o nich mluví jako o lidech, kteří mají poraženecký přístup, který nikam nevede- jedná se o slepou uličku (Whyte 1993a).

5.1.1 Vědecká sebekvalifikace

Na čem podepřeli tito dva vědci svoji autoritu? U Boelen je možné si všimnout, že používá v textu slova „Jako žena“, která vztahuje k tomu, že rozumí pozici ženy v Italské společnosti. Pasuje se tím do role odborníka na rodinu. Na základě citování několika autorů italského původu hájí pozici, kdy říká, že celá sociální struktura Corneville stojí na

rodině⁸. Tuto pozici však podepírá pouze teoreticky, v jejím textu se nevyskytuje samostatná kapitola, která se věnuje rodině.

V obou textech hraje významnou roli gender výzkumníka. Boelen často používá obraty jako „cítím, že“ „mám pocit“ „jako žena“. Je to spojeno s emocemi s ženskostí, která je „základním kamenem“ Italské rodiny a díky „kryptomatriarchátu“ i celé sociální struktury. Whyte naopak několikrát používá slovo „logické“, a to hned v několika souvislostech. Jednak to souvisí s metodou sběru, ale hlavně s interpretací. Interpretace dat je objektivní, pokud je „logická“. Boelen slovo logické v textu nepoužije ani jednou. Vždy hovoří v rovině emoční „měla jsem pocit, že je v srdcích Cornevillských hořkost“ apod.

Problematika vymezení konceptu leadera a poručíka je dalším bodem sporu. Whyte použil své specifické termíny, kterými pojmenoval hierarchii Cornevillských mužů a demonstroval ji na systému výběru hráčů na bowlingu. Gang pro něj byla neškodná forma pouliční party. Boelen, která čerpala dobové definice z knihy encyklopedie sociálních věd z roku 1934, je nazývá interakce mužů. Whytovo vymezení na základě rozhovorů označila za „mafiánské“. Její závěr zní: „To co Whyte labeloval jako gangy je výrazem genderové segregace přenesené ze starého kontinentu“.

Doc byl vůdce gangu. Nortonští byli Docův gang, když byli chlapi, a i když vyrostli, pořád patřili k Docovi (Whyte 1993b: 12).

Mé rozhovory ukázaly, že žádná z postav nepoužívala rozlišení na vůdce, zástupce a následovníky ve skupině „to zavání mafií“... (Boelen 1992: 26)

---

⁸ viz. seznam literatury Boelen (1992)

Zajímavé je, že oba citují Ganse (1982), který dělal cca. o 20 let později výzkum ve vedlejší lokalitě. Whyte se k němu vztahuje pouze jednou. Uvádí, že Gans a Homans, kteří přišli po něm s tím že, „model sociální struktury potvrdili“ V případě Boelen je na něm postavena polovina její argumentace. Mimo jiné Gans potvrdil, že Corneville není slum. Boelen však nezpochybnila jen „správnost“ a „vyspělost“ Whytových metod. Zašla ještě o úroveň výš a rovnou obvinila celou dobovou akademickou obec z diskriminace italských přistěhovalců, kteří jim dali své labely, které se jim hodily, jako je například „gang“ „slum“, které ani neodpovídaly akademickým kritériím, sám Whyte přiznává, že na parametru „sociální dezorganizace byl grilován⁹“. Šel tedy do terénu s předsudkem, že jde zkoumat slum, který konceptualizoval tak, že je to chudá oblast s vysokou hustotou zalidnění. Dalším argumentem, kterým Boelen zpochybnila platnost tvrzení, že se jedná o slum, je připodobnění Corneville ke Gemeinschaft typu společnosti „každý zná každého, lidé se zdraví na potkání“. Boelen hovoří o „urbánní rodině“, která byla vržena z italského venkova rovnou do města, ale zachovala si své zvyklosti, jako je právě striktní prostorová genderová segregace. Asi nejsilnější slova kritiky použila Boelen při zpochybnění celého konceptu racketeers. V první řadě vymezila tento pojem z hlediska užití násilí, zdůraznila, že „praví racketeers“ používají hrubé násilí a jsou zapleteni ve vážnějších formách zločinu. Takových lidí, ale bylo v komunitě jen zlomek a ještě byli sociálně izolovaní. To je zdůrazněno metaforou „neproniknutelné zdi mezi obyvateli a racketeers“. To co Whyte považoval za ilegální aktivity, což byl hlavně hazard, bylo tehdy v Itálii povoleno a považováno za společensky normální. Na tomhle Boelen posílila svoji pozici, protože zde zmínila své poznatky z původní italské kultury, což je v podstatě její nejsilnější argument.

V popisu své metody Boelen útočí na Whyta na základě vlastních zjištění „data vrhla Whytova zjištění do úplně jiného světla“. Pojmem

---

⁹ Jedním z hlavních parametrů dobového „slumu“ byla kromě hygienických podmínek a přelidnění sociální dezorganizace, což příliš s vyzněním SCS, kde Whyte popisuje sociální strukturu Corneville jako vysoce organizovanou, nesouhlasí (viz. Whyte 1993).

„Úmyslné podvádění“ se snaží naznačit, že si Whyte úmyslně některá fakta přibarvil nebo vymyslel, a to zřejmě zejména z ideologických důvodů. Ostatně sám Whyte uznává hned na několika místech, že si sám vybral jen tu část sociální struktury, ke které měl data a navíc šel do terénu s tím, že se pokusí napomoci sociální reformě. Měl nějaké vstupní předpoklady, které uplatnil a ty mu nastavily optiku, skrze kterou se na zkoumanou komunitu díval. Whyte řekl, že výzkumník „má právo na vlastní pohled“. Boelen sice má taky vlastní pohled, ale tvrdí, že některé pohledy jsou „sociologicky hodnotnější“ než jiné. Staví na tom, že je žena („jako žena, 4 roky jsem žila v Itálii“), a to jí umožnilo pochopit podstatu sociální strukturu Corneville, která byla replikována ze starého kontinentu. Celým textem se prolínají její odkazy na důležitost rodiny, které ona podle svých slov jakožto žena rozumí velmi dobře. Kromě akademických autorit italského původu, cituje také pohled sociální pracovnice Clare „mluví o roli matky v italské rodině, síle žen, která drží rodinu pohromadě, jako stavební kameny Cornevillské společnosti. Sám Whyte nezastírá, že o rodině a církvi neměl dostatek dat, a proto tyto prvky ve své knize nepopisoval. Šel zkrátka jen po tom, co ho opravdu zajímalo, i když jak přiznává „z nevědeckých důvodů“, ani se moc nesnažil rodinu zkoumat, protože v této oblasti neleželo to hlavní, co ho zajímalo (Richardson 1992: 106).

5.1.2 Mezikulturní perspektiva

Boelen (1992) mluví o „mezikulturním srovnání“. Ono zas tak mezikulturní není, protože srovnala Itálii a Corneville a došla k závěru, že se jedná o tu samou kulturu, protože „kulturní vzorce a sociální struktura“ se přenesly z Itálie do Corneville. Boelen (1992) se tedy v celém textu opírá o jakousi „mezikulturní perspektivu“ aniž by vlastně blíže vysvětlila, co tím přesně myslí. Implicitně předpokládám, že měla na mysli propojení perspektivy bílé střední třídy a Italky v její osobě. Podrobněji principy mezikulturního srovnávání popisují Carol a Melvin Ember (2001). Kvalitní popis je nezbytnou součástí vědecké práce, ale sám o sobě nestačí. Je

potřeba ho doplnit robustním vysvětlením toho, proč jsou věci tak, jak jsou, a to vyžaduje srovnávání kulturních pozic (Ember, Ember: 2001: 1)

Srovnávat kultury neznamena zapírat jejich unikátnost. Etnografie a komparativní výzkum se zabývají stejnými pozorovanými jevy, ale dívají se odlišně na realitu. Každá sněhová vločka je unikátní v detailech, ale všechny mají zhruba stejný tvar a tají při stejné teplotě. Etnografie nám vypráví unikátní příběh, co je specifické pro danou kulturu, mezikulturní srovnání hledá obecné srovnání, co je „pravdivé“ pro některé, většinu nebo dokonce i pro všechny lidské kultury. Bez etnografického výzkumu bychom těžko prováděli mezikulturní srovnání, ale bez mezikulturního srovnání bychom nezjistili, co mají kultury společné a co ne a těžko bychom prokazovali, proč odlišnosti existují. Etnografie a mezikulturní perspektiva jdou tedy ruku v ruce. Etnografie využívá k popisu slova a ta se vždy dají použít víc než na jednu situaci. Nelze popsat konkrétní kulturu (nebo jakýkoliv jiný sociální jev či instituci) bez toho aniž by slova měla pro ostatní nějaký konkrétní význam. Každé slovo je vždy symbolem, který v sobě ukrývá nějakou soukromou zkušenost, která se nějakým způsobem opakuje a je proto srozumitelná ostatním. Slova se vždy dají srovnávat, díky tomu spolu můžeme komunikovat a sdílet zkušenosti. Bez těchto sdílených významů bychom nedokázali vůbec komunikovat. Každý, kdo tvrdí, že kultury se nedají nijak srovnávat, protože je každá unikát, tak vlastně popírá možnost jakékoliv komunikace a sdíleného porozumění. Konkrétní kulturní vzorec často etnograf zpozoruje, protože podobný vzorec zná, nebo naopak zná nějaký odlišný, se kterým ho postaví do kontrastu a poukáže na rozdílnost. Věci nebo jevy se těžko dokonale srovnávají vzhledem ke své unikátnosti, ale díky tomu, že disponujeme jazykovými prostředky, které je dokážou popsat, nejsou úplně neporovnatelné. Samotné slovo mezikulturní je obvykle v antropologii používáno ve smyslu téměř jakéhokoliv druhu srovnání rozdílných kultur. Výzkumníci, kteří tvrdí, že používají mezikulturní perspektivu a většinou využívají standardní metody a konvenční

výzkumné designy. Zajímají se o příčiny a důsledky kulturních rozdílů v širokém spektru, často dokonce v globálním kontextu (ibid: 2-3).

Použití slova „mezikulturní“ od Boelen (1992) příliš nerozumím a sama autorka se nijak blíže vysvětlením této perspektivy nezabývá. Dle definice by mezikulturní srovnávání sedělo spíše na Whytovu SCS, který jako Američan antropolog zkoumal „druhé“. Pokud Boelen skutečně hovoří z „native“ perspektivy, jak tvrdí, tak se dle definice o žádné mezikulturní srovnání vlastně nejedná. Boelen používá slovo „mezikulturní“ spíše v tom smyslu, že se vymezí vůči Whytově verzi a vytvoří kontrast, takže v terénu tato perspektiva použita nebyla. V případě perspektivy Boelen můžeme hovořit o postmodernistickém kritickém dekonstruktivismu. Domyšleno do konce, pokud by ne-Ital nebyl schopen popsat komunitu v Corneville, tak by nebyl schopen ani pochopit o čem Boelen ve svém textu vlastně hovoří, což se však neděje, protože k předání nějakého sdíleného porozumění skrze text nepochybně dochází. Je tedy na místě vážně pochybovat o tom, jestli je pro napsání textu, který má vědeckou hodnotu skutečně tak nezbytné být dokonalým „insiderem“ už před vstupem do terénu.

5.1.3 Subjektivní versus objektivní pozice

Každý již někdy slyšel výrok: „Ty nemůžeš vědět jaké to je, protože jsi tam nebyl“ nebo „Jenom žena může vědět, co to je jít sama noční ulicí“. Tyto věty jsou ukázkou přístupu, který je dnes brán skoro jako truismus, který osvobozuje lidstvo od omezujícího přesvědčení, že jsme všichni skoro stejní. Podstatu tohoto přístupu tvoří myšlenka, že aby byl člověk schopen „skutečně“ pochopit perspektivu nějaké skupiny (třeba obyvatel Corneville) musí sám být členem této komunity.¹⁰ Na obecnější filozofické úrovni se této pozici říká solipsismus. Solipsismus je teorie, podle níž si člověk nemůže uvědomovat nic jiného než své vlastní zkušenosti, stavy a činy. Je-li „ten, koho chceme znát“ definován úzce

¹⁰ Odborně se tomuto přístupu říká „účastnická epistemologie“ viz. Fay (2008)

jako jedna individuální osoba, potom teze „Chceme-li někoho znát, musíme jím být“ říká, že znát se můžeme pouze my sami. Pojmeme-li „toho, koho chceme znát“, šířeji jako lidi v určité skupině, teze „Chceme-li někoho znát, musíme jím být“ se promění v tvrzení, že členům určité skupiny mohou rozumět pouze lidé téže skupiny. Tuto solipsistickou tezi je třeba nevidět doslova, protože kdyby byla pravdivá, naprosto by vyloučila vědecké zkoumání člověka a termín „sociální věda“ by byl oxymorický. To má dvojí důvod. Za prvé, věda vyžaduje, aby prozkoumání a analýza všech jevů byly v zásadě přístupné všem badatelům. Jestliže by se ale mohli navzájem chápat pouze ti, kdo jsou stejní, znamenalo by to překážku pro ty badatele, kteří stejní jako zkoumané osoby nejsou. Za druhé, pokud bychom mohli rozumět pouze těm lidem, kteří jsou jako my, nemohli bychom rozumět ani výsledkům práce vědců, kteří nám nejsou podobní. V žádném z těchto dvou případů by nemohlo mezi lidmi z různých skupin existovat opravdu sdílené poznání. Všichni bychom byli epistemologicky uvězněni ve svých malých homogenních světech a jeden pro druhého bychom zůstali záhadou. Takový stav by byl pro vědu nepřekonatelným prokletím (Fay 2008: 21-22).

Zajímavá je u obou aktérů sporu distinkce mezi objektivním a subjektivním a s tím spojené problematiky relevance vědeckého poznání. Boelen velmi často používá termín „pravda“ vždy je to v souvislosti s tím, že ona má pravdu, ona poznala tu jednu „sociologicky nejhodnotnější“ pravdu. U Boelen je zřejmá pozice „going native“, vyslovuje myšlenku, že nejlépe popíše komunitu ten, kdo zná dokonale její strukturu. Ona „jako žena, Italka“ se detailní znalostí jazyka, kultury i morálních hodnot je tou nejpopovolanější, aby tuto komunitu „vědecky hodnotně“ a „pravdivě“ popsala. Chtěla „naslouchat hlasu lidu“ a „zjistit jejich úhel pohledu a srovnat ho s Whytovými závěry“. Ona se postavila mimo poznání a pasovala výzkumníka do role někoho, kdo pouze přetlumočí fakta, která o sobě vypoví sama komunita, to bude také zřejmě důvod, proč tak bezmezně věřila ve validitu dat získaných rozhovory.

Whytova pozice se za dobu, která uplynula mezi vydáním SCS a appendixem A, trochu změnila. „Objektivní je pro něj to hlavní, na co se zaměřit, to jsou fakta, který pozorovatel odpozoruje“ To jsou pro něj ta fakta, která se dají empiricky měřit, na ty je potřeba se zaměřit, protože jsou objektivní. „Je potřeba jít co nejdál s kreativitou a představivostí, v tom leží vědecká hodnota“ tímhle výrokem naznačuje potřebu hluboké reflexe, při které si výzkumník musí uvědomit svoji pozici v terénu a implikace, které taková pozice pro výsledky má. Nazývá to „kritická epistemologie“ (objektivita leží v hluboké subjektivní reflexi výzkumníka). „Je třeba zaměřit se na ty prvky, které se dají pozorovat a měřit“ tímto výrokem si Whyte hájí, proč nezahrnul do analýzy rodinu, prostě na ní neměl data, nebyl schopen je získat, ani se o to nesnažil, proto by jakékoliv výroky o rodině nebyly dle jeho chápání „objektivní“.

5.1.4 Pozice a identita výzkumníka v terénu

Je důležité osvětlit výzkumníkovu pozici. Tato pozice se nerovná výzkumníkův subjektivní pohled. Subjektivita sice do vědecké pozice patří, ale poznání vyžaduje, aby rozsah poznání přesahoval výzkumníkovu individuální identitu a jeho subjektivní náhled. Etnograf není jenom osoba v terénu, ale je člověkem, který je v dialogu s druhými a reflektuje způsoby, jak druhé reprezentuje on sám a jak druzí reprezentují sebe. Setkání s druhými není v rámci etnografie jen subjektivní zkušenost, je to mnohostranné vymezování a vyjednávání hlavních a nosných významů mezi světem druhých a pozicí výzkumníka. Při výzkumu tak vlastně probíhá otevřený dialog mezi druhými a výzkumníkem, přičemž hlavním cílem není dojít k jednoznačnému rozuzlení. Debata a významy, které se ukrývají a zůstávají otevřené reciproční výměně mezi výzkumníkem a druhými. Dochází tak ke střetu dvou světů, které se navzájem prolínají, což výzkumníka obohatí a otevře poznávání druhých. Tento poznávací proces nemá konce, podle Madison (2005) se tomu říká „the ethnographic present“. Etnograf nepodává

vyčerpávající, definitivní a statický obraz, ale otevírá cesty porozumění mezi čtenáři a druhými. Ukazuje části svých zkušeností, které získává skrze interakci s druhými a ukazuje tak jejich měnící se a dynamickou povahu, namísto toho, aby vedl monolog a ukazoval pouhý otisk, který v něm v jednom okamžiku druzí zanechali (Madison 2005: 8-10).

Whyte brání validitu svých zjištění tak, že strávil v terénu mnohem víc času a hlavně zúčastněně, tedy pozorováním, vyjadřuje své překvapení, jak je možné, že se nepřiklonili behavioralisté spíše na jeho stranu. Boelen použila metodu rozhovoru, na několika místech označuje vzpomínky svých respondentů „za jasné a konzistentní“ k tomu dodává, že sám Whyte řekl, že když si chce výzkumník ověřit validitu informace, má se nezávisle zeptat dalšího informátora. Ona přesně tento postup použila, čímž se Whytovi pokusila sebrat možnost jeho metodu kritizovat.

Boelen (1992) v celém svém textu poukazuje na to, že její příslušnost k italské komunitě ji předurčuje k „opravdovému“ porozumění obyvatelům Corneville. Podle stejné logiky je však možné namítnout, že když Boelen není obyvatelkou Corneville a nikdy tam dlouhodobě nebydlela, tak je naopak větším insiderem Whyte, který v Corneville pobýval léta. Na tomto místě vidím silnou logickou kontradikci, která staví námitku od Boelen do slabé pozice.

Pozorovatel, jehož identita není komunitě známa, se nemusí starat, jestli je jeho chování kompatibilní s rolí výzkumníka-pozorovatele. To však nebyl případ Whyta ani Boelen a takoví výzkumníci musí mít jasno v tom, jak se v terénu chovat, aby si zajistili bezproblémový přístup k datům. Lofland a Lofland (1995) vidí dva hlavní způsoby jak zajistit, že bude výzkumník komunitou přijat a přitom si nemusel potlačovat vlastní osobnost a předstírat, že je něco, co není. V první řadě je nutné nepředstavovat pro zkoumané lidi žádnou hrozbu, nebo ji aspoň držet v rozumné míře. Primárně se nejedná o ohrožení fyzické, jako spíše možný útok na sebedůvěru, hodnoty nebo sociální strukturu respondentů skrze sarkasmus, nezájem, pohrdání apod. Většinou bývá přijat spíše ten, kdo s respondenty jedná s úctou, chápavě a nezpochybňuje jejich pohled

na svět. Druhou strategií je být tím „kdo nerozumí“ výzkumník přijímá úlohu studenta, kterého musí respondenti poučit o commonsensuálních praktikách, takže člověk je „akceptovaně sociálně nekompetentní“ a lidé jeho roli rozumí má větší šanci, že bude přijat (Lofland, Lofland: 1995: 55-56). Whyte tyto zásady splnil a v komunitě přijat byl. Dokonce se zmiňuje o tom, že není dobré chovat se konformně, protože když zjevně není Ital, mohlo by to vyvolat negativní reakci (Whyte 1993b: 316-317). Boelen tuto pozici dovedla do krajnosti, kdy chtěla být pouze hlasem lidí z Corneville, chtěla jim pomoci a poskytnout jim zadostiučinění za křivdu, kterou jim údajně Whyte způsobil a své vlastní hodnoty do interpretace, tak ideálně vůbec nezahrnout, nebo si to alespoň myslela. V kontextu teorie poststrukturalismu je však taková neutrální pozice velmi těžce obhajitelná.

5.1.5 Etický rozměr výzkumu ve vztahu k informátorům

I když se podaří vědci dostat se do terénu a začít provádět rozhovory a pozorování, je možné, že mu stále zůstávají některé dveře zavřené. K tomu je potřeba získat uvnitř komunity spojence tzv. gatekeepera. Ve Whytově případě byl tímto klíčovým spolupracovníkem Doc, takoví spolupracovníci však otevírají více než jen další lidi a prostředí, umožňují také hlubší porozumění zkoumané komunitě. Jsou také důležití v tom, že skrze ně získává výzkumník status insidera. Pro validitu dat je ideální, abych takových klíčových informátorů měl výzkumník k dispozici hned několik (Lofland, Lofland 1995: 60-61). Problém získání přístupu se však zcela nepřekrývá se získáním informovaného souhlasu. Problematická je definice „informovaného“ souhlasu. Klíčový informátor, který není vzdělaný v humanitním oboru, těžko může porozumět úskalím, které se mohou objevit s jeho participací na výzkumu. Výzkumník proto musí reflektovat, jaké konsekvence může mít jeho způsob, kterým získal do komunity přístup. Kdo mu dal souhlas k participaci a k čemu. V poslední době se ve výzkumu prosazuje nutnost písemného informovaného souhlasu, který má především chránit všechny zúčastněné strany, jak výzkumníka, tak informátora a jednoznačně

nastavit podmínky spolupráce. Největším problémem se však zdá být otázka, jaký souhlas je skutečně „informovaný“. Výzkumník by měl tento souhlas reflektovat nejen na začátku, ale i v průběhu výzkumu a zvážit jestli tím zve informátora i k reflexi svého písemného výstupu nebo k analýze dat. Podmínky, za kterých byl souhlas podepsán, se mohou během výzkumu změnit. Může se stát, že se informátorovi nebude výstup zamlouvat, nebude podle jeho představ, protože výzkumník může dojít (což se stane vždy) k významovým rovinám, o kterých neměl ze začátku ani ponětí. Velmi eticky problematické pak je, jestli dát informátorovi možnost text před zveřejněním vůbec číst (Miller, Bell 2002: 56, 65-66). Žádný souhlas kromě verbálního Whyte v době SCS neměl a Boelen obvinila na základě rozhovorů s Docovými syny, že mu Whyte zničil život, protože selhal v reflexi toho, jaké důsledky může popisem jeho pozice v komunitě mít. Whyte se ke způsobené škodě vyjádřil takto:

“Jaký dopad měla má kniha na život v Corneville? Nemám důkazy o tom, že by nějak ovlivnila život v Corneville a kromě lidí, kterým jsem poslal kopii ji téměř nikdo ani nečetl...” (Whyte 1993b: 343).

Boelen kontruje:

„Mé rozhovory odhalily, že se lidé cítí knihou všeobecně poškozeni, a to především tím, že Whyte označil jejich komunitu jako slum, socializaci mužů na ulicích jako vytváření gangů a přecenil důležitost mafiánů a přehlédli roli rodiny.“ (Boelen 1992: 15).

Je důležité položit si otázku, kdo by měl výzkum nejlépe provádět. Jaké jsou charakteristiky dobrého výzkumníka v žánru etnografie. Pozice insidera umožňuje provést výzkum více senzitivně a reflexivně. Znamená to mít lehčí přístup do komunity, schopnost ptát se na relevantnější otázky a být schopen rozeznat i nevyřčená pravidla a co je nejpodstatnější podat „pravdivější“ „autentičtější“ porozumění dané kultury. Na druhou stranu se dá očekávat, že jsou insideři nepochybně zaujatí a příliš blízcí dané

kultuře na to, aby se ptali na nepohodlné otázky. Problém této perspektivy je ten, že ignoruje fakt, že i v rámci insiderů existují značné rozdíly, které ovlivňují podobu zjištění. Mezi takové patří například gender, třída, vzdělání nebo etnicita. V SCS jsou k vidění všechny tyto bariéry. V případě Whyta i Boelen je to především gender a vzdělání, ale i třída. Pak se nutně nabízí otázka, jestli výzkumník, který se považuje za insidera, je skutečně insider. Díky západnímu modelu vzdělání se může stát, že místní výzkumník může svoji komunitu kulturně marginalizovat. Pro domorodé výzkumníky nestačí jen výzkum provádět podle zaběhnutých metod, ale přímo se na tvorbě výzkumného diskursu, který definuje pravidla, jak poznávat „druhé“, podílí. Boelen se o vytvoření takových pravidel pokusila, postavila se proti pozitivistické epistemologii vytvořené bílou střední třídou. Výzkumník nemusí být nutně Ital, jak jsme viděli v SCS, ale měl by disponovat kulturními znalostmi, aby dokázal přesně interpretovat a zasadit životní zkušenosti obyvatel Corneville do patřičného kontextu. Tato pozice z výzkumu sice nevyklučuje výzkumníky outsidersy, ale insideři by měli vždy spoluvytvářet pravidla pro poznávání jejich komunity. Narayan (1993 in Bishop 2005) říká, že už není relevantní přemýšlet, jestli je výzkumník insider nebo outsider, ale spíše se zaměřit na mocenské vztahy a kvalitu reciprocity mezi výzkumníkem a informátory, aby výzkumník zajistil, že je k informátorům přistoupeno jako k lidem, kteří mají vlastní hodnoty, motivace, úhly pohledu nebo dilemata (Narayan 1993 cit in Bishop: 2005).

Boelen vyslovila pochybnost, zda byl Whyte skutečně insiderem. Prvním důvodem bylo to, že „Whyte neuměl italsky, neznal italskou kulturu a hodnotový systém“. Na náhled do „skutečné“ povahy místní sociální struktury neměl „dostatek zpětné vazby od informátorů“ a „okradl se tak o cenný náhled do italského života“. Zatímco Boelen prováděla interview v italštině. Whyte se k těmto „pochybením“ přiznává, ale nepovažuje je za chybné. Sám podotýká, že ve složce „rodina“ neměl dost dat. Je zřejmé, že situaci měl ztíženou díky „striktní genderové segregaci“, o které Boelen hovoří. Ostatně ona sama říká, že „nikdy

neměla jako Whyte pocit, že je vetřelec, cítila se jako přítel“. Whyte naopak podotkl, že občas měl pocit, že „by ho tam radši neviděli“. Svoji odlišnost také zdůraznil tímto výrokem „Lidé mě nechtěli mít, abych byl stejný jako oni, ale tím, že jsem byl jiný, byl jsem pro ně zajímavý.“

Etická stránka věci je komplikovaná. Boelen Whyta tvrdě kritizuje. Nejzásadnějším „smrtným hříchem“ je podle ní to, že Whyte nedal svým informátorům knihu ke zpětné vazbě. Whyte na to kontruje, že neexistuje žádný akademický etický kodex, který by výzkumníka zavazoval konzultovat podobu výstupu s informátory. Dále ho obviňuje, že knihu psal v „mladickém nadšení“, a protože na střední psal prózu, tak považuje jeho závěry za „zkreslené“. „Rozmazaná hranice mezi vědou a fikcí“ je pojem, kterým charakterizuje Whytův styl psaní.

Boelen (1992) tvrdí, že způsobem provedení výzkumu a jak napsal o svém pobytu v Corneville knihu, obyvatelům uškodil. Nedostali možnost, aby byli vyslyšeni. Sama má na konci textu poznámku, že je její verze schválena několika klíčovými postavami z knihy (Boelen 1992:50). Whyte však tvrdí, že knihu s Docem a okrajově i se Samem Franco konzultoval (Whyte 1993a: 289). Whyte jim však nepřiznal autorství, zřejmě psal knihu sám za sebe a jakožto vědec a člen akademické obce, která má pevná pravidla, jak je poznání produkováno, se jimi řídil. Jeho informátoři nebyli vyškolení sociální vědci, a tak nemohli v rámci vědeckého diskursu produkovat poznání na takové úrovni, aby byli uvedeni jako spoluautoři, jak si to přeje Boelen. Je v pořádku nechat informátory do práce nahlédnout, jen je otázkou, do jaké míry je moudré nechat je do podoby textu zasahovat, aby se pak nestalo, že z původního textu nic nezbude, neboť se dá předpokládat, že informátoři nemají obvykle ani tak zájem podat „objektivní“ jako spíše pozitivní výpověď o své komunitě, bez nějaké výrazné sebereflexe.

I s těmi nejlepšími úmysly, výborným řemeslným provedením a dokonce i s výstižností konkrétního příběhu, reprezentování druhých je v rámci (nejen) etnografie citlivá a komplikovaná záležitost. Reprezentace má následky, tak jak jsou lidé představeni, tak je k nim přistupováno. Když

člověk vidí televizní dokument, nebo čte knihu o nějaké komunitě, jako je SCS, jedná se o zkušenost, skrze kterou divák nějak interpretuje příběh, který už je interpretací autora etnografie. Tento řetězec interpretací klade etnografa do pozice velké zodpovědnosti (Madison 2005: 3-4).

5.2 Explanace a diskursivní pravidla

5.2.1 Ideologická a diskursivní východiska

Ideologická základna je i přes zásadní vyhranění se Boelen vůči Whytovi v jistých prvcích podobná. Oba jsou (post)pozitivisté, kteří věří, že pravda tam venku je, jenom je potřeba ji poznat. Zatímco Boelen věří v hierarchii pravd, jak už jsem zmiňoval výše tzn., že čím blíže má výzkumník ke komunitě, tím lépe. Whyte je toho názoru, že cesta k pravdě je otevřená každému, ale výzkumník musí být „reflexivní“ ke své pozici, tzn. musí mít nějakou sociologickou imaginaci, která ho k pravdě dovede.

Whyte sám zmapoval pravidla, podle kterých uskutečnil svůj výzkum. Ta jsou podle něj zvláště důležitá, v čemž se shodne s Faircloughem. Reflektoval takto sám sebe, aby objasnil, jakým způsobem došel ke svým závěrům, ke své „pravdě“. Jeho způsob myšlení je založený na pozitivistické logice. Člověk je sociální tvor a díky tomu se propojují diskursy výzkumníka a informátorů. Whyte podotýká, že jeho osobní život, pozice a zážitky. v Corneville jsou klíčem k pochopení toho, jak analýza dat a vůbec celý výzkum proběhl. Osobní zážitky výzkumníka vytvářejí pro sesbíraná data vzorce, které umožní explanaci. Diskurs je hluboce zakořeněn v jedinci a při analýze světa si ani neuvědomuje celý proces a ten tak probíhá podvědomě. Pro sociální vědy z toho vyplývá, že tento proces, který je běžně nevědomý, je třeba vynést na povrch a zmapovat, v pochopení tohoto procesu leží největší vědecká hodnota, které je možné dosáhnout. Každý výzkumník má unikátní vnímání reality, a proto je každá výzkumná zpráva nenapodobitelným unikátem.

Když má výzkumník jasno, čím se chce zabývat na obecné rovině, přichází čas zabývat se konkrétními otázkami a problémy, které se tohoto tématu týkají. V první řadě, je třeba si přečíst a prozkoumat jiné studie, které se daného tématu dotýkají. Je důležité k nim přistupovat kriticky, aby se vlastní výzkum nestal pouhou replikací nebo sumarizací již zjištěných poznatků, ale zase není dobré k nim přistupovat jako k nepoužitelnému a bezcennému materiálu. Je dobré přistupovat k jiným studiím sice kriticky, ale také z nich čerpat inspiraci. Studie, které jsou dobře použitelné je dobré nějakým způsobem rozšířit a nějak na ně navázat. Takovými texty jsou nejenom ty, se kterými vědec souhlasí, ale i ty, které staví do kontrastu se svým postojem, protože mu to pomůže v rozvoji kritického myšlení a ujasnění si vlastní pozice. Jiné práce slouží jako nástroj vytvoření výzkumného postupu, metody a co je nejdůležitější obohacují korpus výzkumníkových tematických znalostí. Vědec se tímto stává součástí komunity výzkumníků, kteří sdílejí nějaký způsob interpretací světa a jsou v rámci komunity ve všeobecné debatě. Jeden navazuje na druhého, odkazují na sebe ve svých pracích, někdy spolu souhlasí a někdy naopak. Je třeba si pamatovat, že jako člen nějaké komunity, která interpretuje nějaké sociální jevy, je každý výzkumník, jakožto člen komunity, jejímž principům se podřídil zodpovědný za to, o čem komunita jako celek vypovídá a jakým způsobem to dělá (Madison 2005: 20). Whyte i Boelen nebyli výjimkou a jejich epistemologická východiska byla formována podle těchto principů.

Whytovo ideologické zázemí tedy hrálo významnou úlohu pro celou epistemologii, což si on sám velmi dobře uvědomuje. V době SCS byl členem akademické komunity, která svým diskursem ovlivnila skrze předsudky vůči italské komunitě náladu ve společnosti a naopak. Výchozí akademická obec a kontext USA 40. let 20. století jsou pro uchopení výzkumu velmi důležité, protože vědci formují objekt zájmu a nastavují nejenom pouhé metody sběru dat, ale na obecné úrovni ustavují celou epistemologii. Říkají výzkumníkově, jaká by měla být jeho pozice vůči informátorům, jaká by měla být pozice, ze které bude o komunitě vypovídat. Diskurs operuje na všech úrovních abstraktnosti. Formuje

způsoby výzkumníkova myšlení o světě. Pro formování pravidel jsou důležití předchůdci, tedy lidé, kteří se o podobný výzkum pokoušeli už před výzkumníkem. Každý vědec se své práci odkazuje na zavedené autority, o které opírá validitu svých premis. Tito předchůdci vyšlapávají cestu poznání, po které se výzkumník vydá, a tak ustanovují mu možné předměty zájmu. Každá věda má svým diskursem vytváří repertoár možných objektů, ze kterých si výzkumník vybírá, objekty, které leží mimo výzkumníkův diskurs, jsou pro něj neviditelné. I když přijde s novými zjištěními a novými pravidly, vždy navazuje na již dříve ustanovená pravidla. Konkrétně byly výzkumné cíle a předměty zájmu definovány takto: Whyte uvažuje o tom, jak se dostat k poznání sociálního prostředí Corneville:

„V tomto průzkumu Corneville se budeme trochu zabývat lidmi obecně. Potkáme konkrétní lidi a budeme pozorovat konkrétní věci, které dělají. Podstatný je obecný vzorec života, ale dá se sestavit pouze skrze pozorování lidí, jejichž činy tento vzorec utváří.....Pokud se nám podaří tyto lidi poznat zblízka a pochopit vztahy mezi malou rybou a malou rybou, velkou rybou a malou rybou a velkou rybou a velkou rybou, potom víme jak funguje společnost v Corneville. Na základě těchto znalostí je možné zjistit a vysvětlit komu jsou lidé oddaní a jak moc jsou pro ně důležité politické a gangsterské aktivity.“ (Whyte 1993b: xix-xx)

Boelen popisuje cíl své práce pro změnu takto:

„V tomto článku je mým cílem poukázat na možná nebezpečí v rámci etnografických studií, které se pokoušejí interpretovat sociální strukturu subkultur, se kterými nejsou sociální vědci obeznámeni. Díky inklinaci k zohledňování vlastních přesvědčení a hodnotových systémů a díky neposkytnutí prostoru pro vyjádření vlastních perspektiv zkoumané

populace, mohou vědci vynášet stereotypní hodnocení na situace, kterým nerozumí a čelit riziku, že popíšu charakteristické zvyklosti ve skupině překrouceně. Mým cílem je pokusit se uplatnit mezikulturní perspektivu na Whytova data za účelem poukázání na zkrslení, které je jejich pevnou součástí, i když neúmyslně. Tato zkrslení jsou způsobena sociální strukturou, která působí na tyto myšlenky, když vznikají.....hodlám naslouchat hlasu lidí, popsat jejich pohledy na věc a porovnat je s Whytovými zjištěními. Pokusila jsem se také objasnit důvody toho, proč se objevilo tolik rozdílů.....Při sběru dat od členů „gangu“, jsem se musela spolehnout na jejich staré vzpomínky, což nepochybně vytváří problém validity. Nostalgie nepochybně mohla pokroutit fakta. Nicméně metodologické limitace spojené se vzpomínkami by neměly být zaměňovány s úmyslným zkrslením nebo špatnou pamětí.....(Boelen 1992: 12,14).

5.2.2 Strategie psaní

Definice domorodce může být problematická dokonce i pro samotné členy zkoumané komunity. Na jednu stranu jsou dědici jistého kulturního odkazu a identity, na druhou stranu žijí na území nové, dominantní kultury, jejíž jsou součástí. Zatímco dominantní kultura chce mít jasno o těch „ostatních“ sami členové komunity chtějí být mimo definici, komplikovaní, volní a především rovnoprávní a považování za stejně lidské jako každý jiný člověk. V tomto problému se pak objevují různé identity, které se různě proměňují (Ital, žena, člen slumu). Tyto komunity zpravidla nejsou homogenní, i když tak mohou zvnějšku vypadat, jejich členové vůbec nemusí řešit stejné problémy a nejsou izolovaní vlivů okolního světa. Stejně jako v každé jiné komunitě i v Corneville lze nalézt interní mocenské hierarchie. Stejně tak, jsou zde relevantní genderové, ekonomické, třídní, věkové, jazykové a náboženské rozdíly a s nimi spojené problémy. Otevírání vědy vedlo k tomu, že v 70. letech se začal rozmáhat politický aktivismus lidí z minoritních komunit,

kterým se chtěli prezentovat a umožnit být vyslyšeni (Smith 2005). To se shoduje s tím, co bylo cílem Boelen i Whyta. Oba šli do terénu „zachraňovat“ nebohé Italy, zatímco ti si v klidu žili svými životy. Whyte pravděpodobně zveličil životní útrapy Cornevillských, aby mu to lépe sedělo na „slum“. Boelen zase potřebovala ukázat, jak bylo Italům Whytem „ublíženo“ a udělala tak z Whyta zloducha. Přitom sami obyvatelé Corneville s největší pravděpodobností o podobné „spasitelské snahy“ nestáli. Chtějí si žít své životy a být považováni za rovné ostatním. Zřejmě proto se jim nelíbilo, že Whyte vykreslil prostředí Corneville jako slum, protože to z nich udělalo chudáky, za které se oni nepovažovali. Pak sebrala svá data Boelen a pokusila se je zachránit podruhé. Provedla rozhovory, které podle jejích slov ukázaly „pravdu“. V rozhovorech se snažila držet stejnou strukturu jako Whyte, aby dokázala, že se mýlil a ona odhalila „pravdu“. Její přístup na první pohled vypadá sice postmodernisticky, protože podle svých slov zprostředkovává perspektivy utlačovaných a kritizuje Whyta za jeho etnocentrický pohled, ale i přes její snahu se zapletla do velmi podobného problému jako sám Whyte, kterého tak vehementně kritizuje. Text od Boelen trpí téměř všemi „neduhy“, o kterých hovoří Alvesson (2002). Velmi dobře to ilustruje definice výzkumného záměru. Celý text je laděn kriticky a útočně vůči Whytovi. Boelen neprováděla vlastní nezávislý sběr dat např. skrze pozorování, ale pouze rozhovory, jejichž cílem bylo zpochybnit Whytova zjištění.

V textu Boelen (1992) bych rád označil několik hlavních problematických bodů, a to v kontextu možných slabin dekonstruktivistického přístupu na které poukázal Alvesson (2002). Boelen bere za nezpochybnitelné, že jako žena a Italka je pro výzkum lépe kvalifikovaná než Whyte a staví ho do role člověka, který obyvatele Corneville svým etnocentrickým přístupem Corneville poškodil. Navíc vznáší otázku, zda Whyte vůbec dosáhl v rámci komunity statusu insidera. Možný problém tkví v tom, že pokud Boelen mluví z nějaké pozice, která je podepřená a kvalifikovaná konkrétními charakteristikami výzkumníka, dopouští se stejného „přestupku“ proti pluralitě identit jako

Whyte. Dále předpoklad, že jedna pozice je lepší než jiná libovolná pozice (v tomto případě Italka je kvalifikovanější než Američan) je v poměru terminologii etnocentrický.

Za další kritizuje Boelen Whyta, že byl zaslepen společensky vynucenými předsudky, které způsobily zkreslení, která jsou demonstrací nadvlády bílé střední třídy. Boelen už ale nereflektuje, že dle stejného principu musí tím pádem dojít ke zkreslení v datech i při její interpretaci, neboť i ona má svůj ideologický profil. Otázka, kterou by si měl vědec položit, zní: „Kdo jsem?“ Současné i minulé životní zkušenosti, které formují osobnost člověka jako unikátního individua, ho povedou k položení konkrétních otázek, týkajících se světa kolem nás a důvodů proč jsou věci, tak jak jsou. Je důležité zohledňovat vlastní osobní životní zkušenosti a znalosti, které se výzkumníkovi podařilo do doby výzkumu nashromáždit, stejně jako intuici nebo instinkty, které ho přivedly ke konkrétnímu výzkumnému problému. Samozřejmě, že ne vždy ví výzkumník přesně, co ho tímto směrem vlastně táhne, ale to nevadí, důležité je položit si tyto otázky, na které zná odpověď jenom on sám: „Co mě skutečně zajímá?“, „O čem se chci dozvědět víc?“, „Co mi ve společnosti přijde nejvíc zneklidňující?“, nebo i hlubší otázky jako: „Jakou duši musím vdechnout své práci?“. Od odpovědí na tyto otázky je dobré se odpíchnout při dalším postupu (Madison 2005: 19).

Achillovou patou textu od Boelen je, že neprovedla vlastní nezávislou replikaci výzkumu, ale zaměřila se pouze na vyvracení vybraných problematických tvrzení, čemuž byla přizpůsobena i struktura provedených rozhovorů. V textu nabídla Boelen mnoho kritiky, ale nenabídla plnohodnotný alternativní pohled. Nevyužila potenciál, který v sobě skrývala možnost podat vlastní nezávislou verzi příběhu. Pozitivní přínos pro epistemologii vědy však nahradila až nečekaně intenzivní debata, která se kolem SCS později rozpoutala.

I Boelen se dostává do začarovaného kruhu plného kontradikcí. Sice kritizuje Whyta za to, jak získal zkreslená zjištění, ale její

metodologie byla, jak sama říká, záměrně velmi podobná té Whytově, ptala se stejných lidí na stejné věci.

„Nevyhnutelně se tak nabízí otázka, jak se pozná, kdo měl vlastně pravdu a kdo sebral ta „správná“ data. Nicméně metodologické limitace spojené se vzpomínkami by neměly být zaměňovány s úmyslným zkreslováním nebo špatnou pamětí (Boelen 1992: 14)“

Toto je zřejmě nejlepší výrok Boelen, kdy si sama pod sebou podřezává větev, protože nejprve přizná, že i její výzkum má metodologické limitace, které souvisí s tím, že je replikace prováděna s velkým časovým odstupem, a že obyvatelé Corneville si sice nejspíš spoustu věcí v paměti poupraví, a že díky tomu to, co v rozhovorech zazní, nemusí mít s objektivní realitou nic společného. To ji ale nezabrání v tom, aby o jednu větu později klidně tvrdila, že to nevádí, a že její verze je i tak lepší než ta Whytova.

Whyte než šel do terénu, znal kategorie, které bude možné zkoumat. Měl definováno, že jde prozkoumat slum a gangy. Kategorie, o kterých se domníval, že na ně jeho poznání nedosáhne, jednoduše vypustil. Whyte vůbec nezastírá, že se v jeho případě jednalo o „partial truth“, ale částečnost pravdy nesnižuje při dodržení hluboké reflexe její objektivní vědeckou hodnotu. Whytova pozice byla tedy ohraničena schopností jeho poznání. Bavil s mladší generací, která uměla anglicky, bavil se s muži. Ta část pravdy, kterou nebyl schopen kvůli limitacím své pozice poznat, je u něj záměrně zamlčená.

Zúčastněné pozorování bylo metodou, která nebyla ve Whytově době jasně ustanovena. V dnešní době je jasně definováno, jak by zúčastněné pozorování mělo probíhat. Do značné míry vychází právě ze SCS. Nicméně i přes nejasnou definici pozorování se Whyte musel řídit etickým kodexem, který definoval i jeho pozici v komunitě, definoval nový

pojem, kdo je „insider“. Etický kód ho však nenutil dát knihu k revizi informátorům a Whyte to také neudělal. Byl si zřejmě vědom rozdílu v diskurzech a toho, jaký dopad, by taková revize od lidí s odlišnými představami o světě měla na vědeckou hodnotu jeho práce. Tuto metodu použil, protože byl ideologicky orientovaný na sociální změnu a chtěl pro tuto komunitu reálně něco udělat. Tato metoda se mu zdála jako pro tento účel nejlepší. Domníval se, že čím více budou běžní Američané o Italských přistěhovalcích vědět, tím méně budou proti nim mít předsudků.

Whytovu pozici také ovlivnilo to, že měl literární sklony, na střední škole psal povídky. U původní SCS Whyte hovoří o tom, že se cítil být ekonomem a antropologem. Do terénu nevstoupil jako spisovatel. Měl tedy jasně vymezenou hranici mezi identitou spisovatele a vědce. Tuto hranici Boelen zpochybnila, tvrdí, že identita literáta negativně ovlivnila Whytovo strategii poznání a výrazně snížila její vědeckou hodnotu.

Důvodem proč se strhla tato epistemologická debata právě kolem SCS je to, že je tak známá a je udávána jako příklad toho, jak by se podobný výzkum měl provádět správně, v rámci etnografického diskursu je dominantní. Etnografie se však jako žánr dynamicky vyvíjí, a vzhledem k novým pravidlům, byla jen otázka času, než se objeví někdo s alternativním pojetím (diskursivním typem) a pokusí se tuto mocenskou hegemonii zpochybnit.

U Boelen je vidět implicitní vliv feministického myšlení. Sice žádného významného feministického autora/ku necituje, ale její glorifikování úlohy ženy, která je neviditelná a nedocenená z feministických vlivů vychází. Whyte naopak přiznává, že ho ovlivnila dobová akademická ideologie a předsudky (on to nazývá „předpoklady“) vůči italským imigrantům. Byl reformistou, který považoval imigrantskou komunitu za chudou, žijící v nevyhovujících podmínkách a chtěl napomoci nějaké společenské změně, byl tedy angažovaným vědcem. Boelen tento akademický diskurs považuje za diskriminační, zaujatý a tím pádem pro zkoumání Corneville nevyhovující, dokonce s těmi následky, že je informátorům, alespoň dle jejich názoru, ublíženo.

Problém textu Boelen vidím v tom, že jí nešlo ani tak o vytvoření vlastní „partial truth“. V textu se zaměřila vyloženě na podryvání a zpochybňování Whytových zjištění a to na úkor toho, aby podala vlastní skutečně komplexní pohled na Corneville. Data na to nepochybně měla, ale text není strukturovaný jako nezávislá replikace. V textu se omezuje na vyvracení Whytových tvrzení, která pouze uvádí na pravou míru ze svého pohledu. Jak říká Denzin (1992) slyšeli jsme dva příběhy, avšak pouze podle jedné epistemologie. Jak Whyte tak Boelen tvrdí, že právě jeho/její příběh je správný a příběh toho druhého je špatně. Předpokládají, že právě jejich zrcadlo, které nastavili komunitě je to nejpravdivější a nejlepší. Ani jedna strana příliš nepočítá s tím, že se perspektivy, názory a zkušenosti informátorů mění, a že není tak překvapující, že došli každý k jiné verzi a nelze určit, která z nich je hodnotnější a lepší. Boelen de facto nikam epistemologicky výzkum neposunula, protože se nedokázala vymanit z (post)pozitivistického přístupu, který selektivně doplnila post-modernistickým dekonstruktivismem. Pokud šlo o kritiku Whyta byla velmi relativistická, ale jakmile mluvila o vlastních závěrech, byla velmi pozitivistická. Až v kontextu pozdější debaty dokázali jiní autoři jako Denzin (1992) a Richardson (1992) poukázat na možné důvody proč došli oba k tak rozdílným názorům, které jsou však stejně hodnotné. Výrazným problémem je však umožnit pluralitu pravd a přitom naprosto nerezignovat na možnost sdíleného a „objektivního“ vědeckého poznání. Možným řešením takového dilematu je připustit pluralitu pravd, které jsou rovnocenné, přičemž je zajímavé reflektovat autority výzkumníků a sledovat jak hranice diskursů a jejich individuální biografie ovlivňují výstup. Nedošli ke stejným závěrům, protože prostě nemohli. Jiná doba, jiní lidé (sice stejní, ale u Boelen už v jiné verzi), jiný kontext a vzniká jiný nezávislý příběh. Zajděme v této úvaze ještě dál. Je na místě položit si otázku, jestli by Boelen došla ke stejným závěrům, kdyby měla možnost, dělat svůj výzkum souběžně s Whytem. Směle předpokládám, že v takovém případě bych porovnával rovnou tři odlišné příběhy, protože vzhledem k dobovému akademickému diskursu by zřejmě Boelen podala ještě úplně odlišný výklad života v Corneville.

Boelen trestuhodně ignorovala poststrukturalistické teorie, které problematizují možnost objektivního poznání a přinášejí „partial truth“. Díky tomu trochu paradoxně popis Corneville nijak nezlepšila, ani neupřesnila, i když to bylo jejím cílem. Nereflektuje, že identita pozorovatele se nevyhnutelně stává součástí příběhu a pomáhá ho tak spoluvytvářet, což nezávislé pozitivistické pozorování znemožňuje (Denzin 1992: 127).

Denzin (1992) upozorňuje, že oba autoři trpěli pastýřským komplexem, protože měli pocit, že musí jít do terénu a subjekty „zachránit“, což je dáno některými dobovými filmy, které byly naturalistické a zdůrazňovaly těžkosti, kterým musí lidé čelit v nepřátelské a nehostinném prostředí. Whyte alespoň v jistém směru poskytl svojí verzi příběhu. Boelen svoji práci srazila ignorováním poststrukturalistického vývoje epistemologie a neschopností vytvořit vlastní nezávislý popis reality (Denzin 1992: 128). Kdyby Boelen napsala vlastní knihu, která by Whyta doplnila a soustředila by se na rodinu, jednalo by se podle slov Richardson (1992) o přínosnější text, který by vědění rozšířil. Data na to měla, ale místo toho „utopila“ celý potenciál dat ve snaze zpochybnit Whytovu pozici, zejména mohla mnohem lépe skutečně popsat perspektivy Cornevillských žen, které skutečně v SCS chybí, ale tento prázdný prostor, který vznikl tím, že Whyta perspektivy žen nezajímaly, zůstal nezaplňený.

Podle Boelen by výzkumník měl být obeznámen s terénem, do kterého vstupuje, aby ho mohl kvalifikovaně zkoumat. Takto je podle ní definována pozice insidera. Kdo komunitu předem nezná, ten ji nemůže poznat, protože není obeznámen s diskursem informátorů a nezná všechny aspekty pravdy, a ta mu tak zůstane skryta. Z metodologického hlediska Boelen hledala kulturní vzorce, hledala shodu s tím, co už znala předtím. Výzkumník by tedy podle ní těžko vytvořil úplně nové kulturní mapy. Může kvalitně vypovídat pouze o vzorcích, které dobře zná. Výzkumník je takto spoután hranicemi jednotlivých diskursů. Jeho vlastní diskurs ho omezuje a brání mu v poznání pravdy, pokud je příliš vzdálený

od diskursu informátorů. Whyte se podle ní stal obětí dobových stereotypů, které mu znemožnily poznat „pravdu“.

Vztah k informátorům vnímá jako silně etickou záležitost. Podat informátorům výsledný text k revizi je podle ní etickou povinností výzkumníka. Druhý důvod je ten, že informátoři takto mohou zajistit, že se na svět dostane skutečně pravdivý a nezaujatý text. Hodnota leží v přesné interpretaci diskursu informátorů, kdy diskurs výzkumníka by v knize v ideálním případě neměl být vůbec přítomen.

Soudobou epistemologií výzkumu tento spor posouvá hlavně v tom, že vznáší otázku, jak vypadá kvalitní a pravdivé vědecké poznání, jakými pravidly by se měl tento proces řídit, jaká kritéria pravdy. Ukázala se síla „partial truths“. Etnografie je velmi silnou disciplínou a může nabídnout hodnotné vědecké poznání i přes nemožnost dosáhnout absolutního a kompletního popisu diskursů. Ty nemohou být ani komplexně poznány, protože nelze určit jejich hranice.

6 ZÁVĚR

V této práci jsem se věnoval sporu ohledně debaty SCS sporu o pravdu a jejím implikacím pro metodologii a epistemologii výzkumu. Nejprve jsem nastínil kontext z hlediska reality doby, ve které byla původní kniha napsána. Ve druhé části jsem se věnoval teoretickému kontextu, ve kterém debata probíhala, a poté jsem na tyto teorie empiricky navázal analýzou textů, které pojednávají o SCS. Whyte i Boelen byli pozitivisté, ale debatu je třeba číst v kontextu post-moderních teorií a feminismu. Ty jsou důležité, protože poukazují na vliv výzkumníkovy identity, osobní biografie a akademického diskursu na výsledný text. Argumentoval jsem, že postmodernismus je lepší chápat spíše ve smyslu dalšího vývojového stupně modernismu, než jako jeho naprostého překonání, protože kdybychom se kompletně vzdali možnosti přenositelnosti zkušenosti, jak někteří krajní dekonstruktivisté prosazují, znemožnilo by to vědecké poznání a veškerá vědecká produkce by byla redukována na literární žánr. Druhým významným teoretickým opěrným bodem pro tuto debatu je feministická epistemologie a kritika androgenní povahy vědy. Ta je zásadní, protože ukazuje, jaký je vliv výzkumníkovy genderové, etnické a třídní identity na výsledný text. Tato jeho identita je součástí textu a její popis je pro jeho pochopení zásadní. Debata má silný genderový rozměr a je škoda, že Boelen nevyužila svá data pro detailní popis struktury Cornevillské rodiny, protože jako žena měla k těmto datům snazší přístup. Místo toho se věnovala mužům na rozích ulice, aby dokázala, že se Whyte mýlil.

V empirické části práce jsem na konkrétních úryvcích ilustroval epistemologická úskalí etnografického výzkumu. Ani jeden z autorů nereflektoval svoji pozici a identitu výzkumníka v terénu. Tedy Whyte se o to později pokoušel, ale pouze v kontextu post-pozitivismu, což znamená, že se nevzdal naděje na možnost objektivní pravdy, která někde čeká v terénu, jen je potřeba ji objevit. Oba texty jsou ukázkou toho, jak se mohou lišit dva vědecké výstupy, které jsou pozitivistické a jsou psány i s podobným romantickým nádechem sociologa-zachránce v akci. Je na

nich možné identifikovat vlivy ideologie na epistemologii. Oba autoři přišli do terénu jako angažovaní vědci, kteří chtěli obyvatelům Corneville pomoci v jejich nelehkých životech. Whyte chtěl sociální změnu, a aktivně o ní usiloval, proto popisuje Corneville jako „slum“. Boelen zase chtěla napravit křivdu, kterou Whyte údajně způsobil. Úskalí tohoto přístupu je v tom, že to zásadním způsobem ovlivnilo oba příběhy, které jsou čtenáři vykládány a ani jeden z autorů není přes svůj pozitivistický pohled schopen svoji pozici v příběhu kriticky reflektovat. Důsledkem je to, že oba texty sklouzávají v některých ohledech skutečně k literární fikci a text Boelen (ne)pochopitelně nepracuje s poststrukturálními teoriemi a dokonce tvrdí, že její osobní perspektiva v textu vůbec není a pouze dává skrze sebe možnost promluvit ukřivděným.

Whyte píše čistě pozitivisticky, v apendixech se později přesunul, zřejmě i pod tíhou kritiky, směrem k post-pozitivismu. Pozice Boelen je o něco komplikovanější. Promítají se v ní vlivy několika směrů, které jsou vzájemné pomíchané a v textu je používá tak, jak se to zrovna hodí. Když má v úmyslu kritizovat Whyta, tak popisuje androgenní povahu vědy, poukazuje na to, jak akademický diskurs utlačuje druhé a kritizuje Whytovu epistemologii, skrze kterou došel k neplatným závěrům a nepodchytil úlohu žen v Corneville. Tyto myšlenky provazuje se svými zjištěními, která jsou však prezentována čistě pozitivisticky. Ač to tak na první pohled nevypadá, oba vychází ze stejné pozitivistické epistemologie, která je uvězňuje uvnitř jejich individuálních perspektiv.

Tato debata ukázala důležitost reflektování pozice výzkumníka, který není nikdy izolovanou objektivní entitou v terénu, ale je s příběhem, který vypráví, pevně spjat. Pokud si je výzkumník vědom, z jakého diskursu vychází jeho pozice, jaké jsou jeho osobní hodnoty nebo předsudky, a je schopen v takovém kontextu i práci napsat, pak vyprodukuje text, který je částečnou pravdou. Vědecká hodnota neleží v tom, že budeme určovat, kdo měl „lepší“ pravdu, nebo že se naopak vzdáme možnosti sdíleného porozumění úplně. Spočívá v tom, že připustíme pluralitu pravd a budeme sledovat identitu a osobní

charakteristiky výzkumníka, který by je měl ve svém textu reflektovat a analyzovat způsoby, kterými je jeho pravda vytvářena.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

ALVESSON, Mats. *Postmodernism and social research*. Buckingham: Open University, 2002. ISBN 03-352-0632-8.

ATKINSON, Paul a David SILVERMAN. Kunderova nesmrtelnost: Interview society a vynalézání Já. *Biograf*. 1998, č. 13, s. 1-25.

BARZINI, By Luigi. *The Italians*. [1st American ed.]. New York: Touchstone Books, 1965. ISBN 06-848-2500-7.

BHATIA, V, John FLOWERDEW a Rodney H JONES. *Advances in discourse studies*. New York: Routledge, 2008, ix, 262 p. ISBN 04-153-9810-X.

BISHOP, Rusell. Freeing ourselves from Neocolonial Domination in Research: A Kaupapa Maori Approach to Creating Knowledge. In: DENZIN, Norman K a Yvonna S LINCOLN. *The SAGE handbook of qualitative research*. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, 2005, s. 109-138. ISBN 0761927573.

BOELEN, W. A. M. Street Corner Society: Cornerville Revisited. *Journal of Contemporary Ethnography* [online]. 1992-04-01, roč. 21, č. 1, s. 11-51 [cit. 2012-08-21]. ISSN 0891-2416. DOI: 10.1177/0891241692021001002.

Dostupné

z:

<http://jce.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0891241692021001002>

CLIFFORD, James. Introduction: Partial Truths. In: *Writing culture: the poetics and politics of ethnography*. Berkeley: University of California Press, 1986, s. 1-27. ISBN 0-520-05729-5.

CURRY, Michael R. Postmodernism, Language, and the Strains of Modernism. *Annals of the Association of American Geographers*. 1991, roč. 81, č. 2, s. 210-228.

DENZIN, Norman. Whose Corneville is it, anyway?. *Journal of Contemporary Ethnography*. 1992, roč. 21, č. 1, s. 120-132.

EMBER, Carol R a Melvin EMBER. *Cross-cultural research methods*. Lanham, MD: AltaMira Press, 2001, viii, 164 p. ISBN 07-425-0427-1.

FAIRCLOUGH, Norman. *Discourse and social change*. Cambridge, MA: Polity Press, 1992, s. 12-36. ISBN 0-7456-0674-1.

FAIRCLOUGH, Norman. *Critical discourse analysis: the critical study of language*. New York: Longman, 1995, xiii, 265 p. ISBN 05-822-1984-1.

FAIRCLOUGH, Norman. *Analysing discourse: textual analysis for social research*. New York: Routledge, 2003, vi, 270 p. ISBN 04-152-5893-6.

FAY, Brian. *Současná filosofie sociálních věd: multikulturní přístup*. Vyd. 1. Překlad Jana Ogrocká. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 324 s. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), sv. 24. ISBN 80-864-2910-5.

GANS, Herbert J. *The urban villagers: group and class in the life of Italian-Americans*. Updated and expanded ed. London: Collier Macmillan Publishers, 1982, xvi, 443 p. ISBN 00-291-1240-0.

GUBA, Egon G. a Yvone S. LINCOLN. Competing paradigms in qualitative research. In: DENZIN, Norman K. a Yvona S. LINCOLN. *Handbook of qualitative research*. London: Sage, 1994, s. 105-117.

HARDING, Sandra G. *Whose science? Whose knowledge?: thinking from women's lives*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1991, xii, 319 p. ISBN 08-014-9746-9.

LOFLAND, John a Lyn H LOFLAND. *Analyzing social settings: a guide to qualitative observation and analysis*. 3rd ed. Belmont, Calif.: Wadsworth, 1995, xx, 267 p. 3. ISBN 05-342-4780-6.

MADISON, D. *Critical ethnography: method, ethics, and performance*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 2005, xii, 245 p. ISBN 07-619-2916-9.

MARSHALL, Mac. The Wizard from Oz Meets the Wicked Witch of the East: Freeman, Mead, and Ethnographic Authority. *American Ethnologist*. 1993, roč. 20, č. 3, s. 604-617.

MILLER, Tina a Linda BELL. Consenting to what? Issues of Access, Gate-keeping and "Informed" Consent. In: *Ethics in qualitative research*. Repr. London: SAGE Publications, 2002, s. 53-69. ISBN 9780761973096.

MORAWSKA, Ewa T. *A sociology of immigration: (re)making multifaceted America*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2009, ix, 290 p. ISBN 02-302-2395-8.

NAGL-DOCEKAL, Herta. *Feministická filozofie: výsledky, problémy, perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2007, s. 177-237. Studijní texty (Sociologické nakladatelství), 39. sv. ISBN 978-80-86429-68-7.

RICHARDSON, L. Trash on the Corner: Ethics and Technography. *Journal of Contemporary Ethnography*. 1992-04-01, roč. 21, č. 1, s. 103-119. ISSN 0891-2416. DOI: 10.1177/0891241692021001006. Dostupné z: <http://jce.sagepub.com/cgi/doi/10.1177/0891241692021001006>

SMITH, Linda Tuhiwai. On Tricky Ground: Researching the Native in the Age of Uncertainty. In: DENZIN, Norman K a Yvonna S LINCOLN. *The SAGE handbook of qualitative research*. 3rd ed. Thousand Oaks: Sage Publications, 2005, s. 85-108. ISBN 0761927573.

ŠMAUSOVÁ, Gerlinda. Epistemologická situace poznání pohlaví a genderu. In: RYŠAVÝ], [editor Dan. *Sociologica - andragogica 2006* [online]. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006 [cit. 2012-08-21]. ISBN 80-244-1377-9. Dostupné z: http://www.upol.cz/fileadmin/user_upload/Veda/AUPO/AUPO_Sociologica-Andragogica_2006.pdf

TAKET, Ann a Leroy WHITE. After OR: An Agenda for Postmodernism and Poststructuralism in OR. *The Journal of the Operational Research Society*. 1993, roč. 44, č. 9, s. 867-881.

WHYTE, William Foote. Revisiting "Street Corner Society". *Sociological Forum*. 1993a, roč. 8, č. 2, s. 285-298.

WHYTE, William Foote. *Street Corner Society: the Social Structure of an Italian Slum*. 4th ed. Chicago: University of Chicago Press, 1993b, xx, 398 p. ISBN 02-268-9545-9.

WODAK, Ruth. What is CDA about?: a summary of its history, important concepts and its developments. In: WODAK, Ruth a Michael MEYER. *Methods of critical discourse analysis*. Thousand Oaks [Calif.]: SAGE, 2001, s. 1-13. ISBN 0761961534.

ZÁBRODSKÁ, Kateřina. *Variace na gender: poststrukturalismus, diskurzivní analýzy a genderová identita*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2009, 197 p. Průhledy, sv. 7. ISBN 80-200-1752-6.

8 RESUMÉ

The aim of this thesis is to examine debate about book *Street Corner Society* in *Journal of Contemporary Ethnography* and its implications for methodology and epistemology of the research. W. F. Whyte and W. A. Boelen proposed different versions of one story about the immigrant community in USA. I consider their theoretical and epistemological basis and the ways they chose to support their scientific authority and their “right” version of the story using critical discourse analysis.

I discuss the options of contemporary epistemology by connecting the analysis with positivist, postmodern and feminist theories using the example of Whyte’s book *Street Corner Society* and Boelen’s text *Revisiting Corneville* to illustrate how scientifically valuable text should be produced and what should be the form of a partial truth and how should be the existence of objective reality denied. Such text should be sensitive to the position of researcher in the field and in the produced text. Then it is possible to construct partial truth. It allows us to share comprehension.